

Česká zemědělská univerzita v Praze

Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů

Katedra botaniky a fyziologie rostlin

**Fakulta agrobiologie,
potravinových a přírodních zdrojů**

**Faktory rozvoje rodinných zemědělských farem
a jejich význam pro region Východních Čech**

Diplomová práce

Bc. Alena Malá, DiS.

Rozvoj venkovského prostoru

prof. Ing. Václav Hejnák, Ph.D.

© 2024 ČZU v Praze

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci "Faktory rozvoje rodinných zemědělských farem a jejich význam pro region Východních Čech" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 19. 4. 2024

Poděkování

Mé poděkování patří prof. Ing. Václavu Hejnákovi, Ph.D. za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování diplomové práce věnoval.

Faktory rozvoje rodinných zemědělských farem a jejich význam pro region Východních Čech

Souhrn

Diplomová práce se zabývala tematikou rodinných farem v regionu Východních Čech. Postavení rodinných farem v zemědělství je klíčové z důvodu zajištění lokálních a bezpečných potravin a surovin. Sedláci mají také významnou roli v udržitelné péči o krajinu a o životní prostředí.

Cílem této diplomové práce byla analýza současného stavu rodinných farem ve Východních Čechách. Poukázat na podstatné faktory rozvoje a jejich přínosy, odhalit nedostatky a navrhnout jejich možná řešení.

Teoretická část zahrnovala úvod do historie zemědělství na našem území. Byly popsány základní typy zemědělství, faktory rozvoje rodinných farem, dotační programy na podporu zemědělců a dále vymezení regionu Východních Čech.

Praktická část obsahovala kvalitativní šetření za pomoci polostrukturovaného rozhovoru s rodinnými farmáři. Ve většině případů přímo na jejich farmě. Respondenti z řad rodinných farmářů se věnovali rostlinné výrobě konvenčního typu, z toho čtvrtina se zabývala i živočišnou výrobou. Farmáři vedli hospodářství především díky rodinné tradici. Polovina farmářů měla své nástupce a tím i zajištěnou generační kontinuitu. Největší výhodou spolupráce v rodinném podniku byla časová flexibilita rodinných příslušníků. Více jak polovina účastníků se shodla, že jejich největším přínosem pro region je péče o krajinu. Kupní síla obyvatel byla považována za silné pozitivum regionu díky dvěma krajským městům. Významným problémem pro regionální farmáře byl nedostatek srážek v souvislosti s globálními klimatickými změnami. Velké zemědělské podniky byly označeny za největší konkurenci farmářů v souvislosti se spory o pozemky. Za další konkurenci pak farmáři považovali obchodní řetězce nabízející zahraniční produkty nakoupené za dumpingové ceny. Z hlediska celkové konkurenceschopnosti se ale naopak farmáři opírali o vysokou kvalitu svých produktů. Zvýšení cen vstupů by mohlo podle farmářů vyústit k navýšení cen jejich produktů. Farmáři projevíli nespokojenost s výkupními cenami svých komodit. Pro zajištění finanční

stability farmářů byla dotační podpora označena za nutnou, oproti tomu doplňkové podnikání nikoli. Farmáři projevíli znepokojení ohledně otázky v potravinové soběstačnosti České republiky a administrativní náročnosti spojené s chodem farmy.

Pro zjištění veřejného mínění o problematice rodinných farem byl sestaven dotazník cílený na širokou veřejnost. Zjištěné informace byly statisticky vyhodnoceny. Veřejnost považovala za významný přínos rodinných farem v péči o krajinu vzhledem k úzkému vztahu farmářů k obhospodařované půdě. Výzkum poukázal na další podstatnou výhodu a tou byla produkce regionálních potravin, nejvíce pak mléko, mléčné výrobky a maso. Šetření prokázalo, že největší konkurencí farmářů jsou obchodní řetězce a potraviny dovezené ze zahraničí. Veřejnost se domnívala, že doplňkové podnikání a dotační podpora jsou nástroje nutné k zajištění ekonomické stability farem. Upozornila rovněž na potřebu lepší propagace.

Ze získaných informací byl sestaven návrh pro veřejnou správu, který by mohl napomoci dalšímu rozvoji rodinných farmářů. Návrh zahrnuje zvýšení a zkvalitnění marketingové propagace jejich produktů na trhu, úpravu dotačního systému za účelem narovnání podmínek domácích farmářů vůči zahraničním dodavatelům. Dále pak zákonné zakotvení definice rodinných farem a zjednodušení legislativy pro mezigenerační převod a pro vznik nových farem. V neposlední řadě návrh obsahuje aspekt zatraktivnění zemědělských oborů pro mladé lidi a nutnost redukce administrativní zátěže.

Klíčová slova: rodinné farmy, zemědělství, rostlinná výroba, živočišná výroba, region

Factors of development of family agricultural farms and their importance for the region of Eastern Bohemia

Summary

The thesis focused on the theme of family farms in the Eastern Bohemia region. The position of family farms in agriculture is crucial due to the provision of local and safe food and raw materials. Farmers also have an important role in the sustainable care of the landscape and the environment.

The goal of this thesis was to analyze the current state of family farms in Eastern Bohemia, highlight the essential factors of development and their benefits, reveal shortcomings, and propose possible solutions.

The theoretical part included an introduction to the history of agriculture in our area, described the basic types of agriculture, factors of development of family farms, subsidy programs to support farmers, and the climatic and soil conditions of Eastern Bohemia.

The practical part contained qualitative research using semi-structured interviews with family farmers, mostly conducted on their farms. It described the methodology and evaluation of the research. Respondents from among family farmers were engaged in conventional type plant production, with a quarter also involved in animal production. Farmers ran their farms mainly due to family tradition. Half of the farmers had their successors, ensuring generational continuity. The greatest advantage of cooperation in a family business was the time flexibility of family members. More than half of the participants agreed that their greatest contribution to the region is the care for the landscape. The purchasing power of the inhabitants was considered a strong positive of the region thanks to two regional cities. A significant problem for regional farmers was the lack of rainfall in connection with global climate changes. Large agricultural enterprises were identified as the biggest competition for farmers in disputes over land. Another competition was commercial stores offering foreign products purchased at dumping prices. However, in terms of overall competitiveness, farmers relied on the high quality of their products. According to farmers, the increase in input prices could lead to an increase in the prices of their products. Farmers expressed dissatisfaction with the purchase prices of their commodities. For ensuring the financial stability of farmers,

subsidy support was deemed necessary, whereas supplementary business was not. Farmers expressed concern about the issue of food self-sufficiency of the Czech Republic and the administrative complexity associated with running a farm.

To find out public opinion on the issue of family farms, a questionnaire aimed at the general public was compiled. The obtained information was statistically evaluated. The public considered the significant contribution of family farms in the care of the landscape due to the close relationship of farmers to the cultivated land. The research pointed out another significant advantage, which was the production of regional foods, especially milk, dairy products and meat. The survey showed that the biggest competition for farmers was commercial stores and food imported from abroad. The public believed that supplementary business and subsidy support are necessary tools for ensuring the economic stability of farms. It also highlighted the need for better promotion.

From the obtained information, a public administration proposal was drawn up, that could help further development of family farmers. The proposal includes increasing and improving the marketing promotion of their products in the market, adjusting the subsidy system to level the conditions of domestic farmers against foreign suppliers. It also includes the legal establishment of the definition of family farms and the simplification of legislation for intergenerational transfer and the creation of new farms. Last but not least, the proposal contains aspects of making agricultural industry more attractive to young people and the need to reduce administrative burdens.

Keywords: family farm, agriculture, crop production, animal production, region

Obsah

1	Úvod	11
2	Vědecká hypotéza a cíle práce	12
3	Literární rešerše.....	13
3.1	Historický vývoj zemědělství v České republice	13
3.1.1	Počátky zemědělství	13
3.1.2	11. – 20. století.....	13
3.1.3	I. a II. světová válka.....	14
3.1.4	Kolektivizace	15
3.1.5	Sametová revoluce	16
3.1.6	Současnost	16
3.2	Typy zemědělství	17
3.2.1	Konvenční zemědělství.....	17
3.2.2	Ekologické zemědělství	17
3.2.3	Kombinace konvenčního a ekologického zemědělství	18
3.2.4	Integrované zemědělství	19
3.3	Rodinné farmy a faktory jejich rozvoje	19
3.3.1	Udržitelnost zemědělství.....	20
3.3.2	Mezigenerační převod hospodaření	20
3.3.3	Migrace obyvatel	22
3.3.4	Inovativní zemědělské strategie.....	23
3.3.5	Environmentální faktor	24
3.3.6	Neviditelné potraviny	26
3.3.7	Sociální udržitelnost	26
3.4	Vybrané finanční podpory v zemědělství.....	27
3.4.1	Přímé platby	27
3.4.2	Národní dotace	29
3.4.3	Program rozvoje venkova 2021 – 2027	29
3.4.4	Agroenvironmentálně-klimatické opatření (AEKO)	29
3.5	Ocenění regionálních potravin.....	30
3.5.1	Regionální potravina.....	30
3.5.2	Klasa	30
3.5.3	Potravina a potravinář Královéhradeckého kraje.....	31
3.6	Zákon o rodinných farmách.....	31
3.7	Vymezení regionu Východních Čech.....	33
4	Metodika	34
4.1	Metodika kvalitativního výzkumu.....	34
4.1.1	Charakteristika výběru respondentů	34

4.1.2	Realizace výzkumu	35
4.1.3	Zpracování získaných dat	35
4.1.4	Analýza a interpretace výsledků	35
4.2	Metodika kvantitativního výzkumu	35
5	Výsledky	36
5.1	Vyhodnocení kvalitativního šetření.....	36
5.2	Výsledky kvantitativního výzkumu	39
5.3	SWOT analýza.....	49
6	Diskuze	50
6.1	Kvalitativní šetření.....	50
6.2	Kvantitativní šetření	54
7	Závěr.....	56
8	Literatura	58
8.1	Tištěné zdroje	58
8.2	Internetové zdroje	61
9	Seznam použitých zkratk a symbolů.....	63
10	Samostatné přílohy.....	I
10.1	Příloha č. 1 – Dotazník kvalitativního výzkumu	I
10.2	Příloha č. 2 – Dotazník kvantitativního výzkumu.....	II

1 Úvod

Diplomová práce se zabývá problematikou rodinných farmářů ve Východních Čechách. Výběr tématu byl záměrný, jelikož zemědělství jako takové je nepostradatelnou součástí lidského žití. Zemědělství je jedna z nejstarších lidských činností zajišťující obživu lidí po celém světě. Každým rokem ubývá zemědělské půdy za účelem výstavby či zatravňování. Zatravňování může probíhat díky dotačním programům, které podporují vznik TTP. Zemědělská činnost zahrnuje rostlinnou a živočišnou výrobu. Toto odvětví je nemalou součástí ekonomiky státu a je tedy velmi žádoucí jej podporovat a neustále inovovat.

Hlavním účelem zemědělství z hlediska veřejného vnímání je produkce potravin, ale také udržitelná péče o krajinu. Zemědělci hospodařící na vymezené půdě jsou ovlivněni přírodními podmínkami daného regionu. Je tedy zjevný značný vliv regionu na hospodařící subjekty. Pro tuto práci byl vybrán region Východních Čech, který je značně rozsáhlý a zahrnuje dvě velká krajská města, a to Hradec Králové a Pardubice. Tato města se vyznačují velmi silnou kupní silou a různorodou krajinou, která zahrnuje jak horské, tak nížinné oblasti a úrodné Polabí.

Rodinní farmáři jsou nedílnou součástí zemědělského odvětví a jejich předností byla vždy produkce regionálních potravin a surovin. Zemědělství bylo silně zakořeněné v historii českého národa. Výrazným zásahem do rodinného farmaření přinesla kolektivizace. V tuto dobu docházelo k vyvlastňování půdy a majetku sedláků, zároveň díky nevhodným pozemkovým úpravám nastala degradace krajiny. Po roce 1989 vyšel v platnost Restituční zákon, na jehož podkladě došlo k navrácení zabaveného majetku, což mělo za následek nový rozmach rodinného farmaření. Nové prvky modernizace hospodářství měly přispět k opětovnému rozvoji a v této době začal být kladen důraz na obnovitelné zemědělství. Farmáři by se o svou půdu měli starat s cílem zachování či zlepšení půdní úrodnosti pro budoucí využití dalších generací.

Ve stravovacích trendech veřejnosti a díky zvyšující se životní úrovni spotřebitelů jsou upřednostňovány kvalitní, bezpečné a lokální suroviny, což nahrává rozvoji rodinných farem. V poslední době je zaznamenáván zvyšující se zájem o ekologii a úroveň životního prostředí v regionech.

Cílem této diplomové práce je analýza současného stavu fungování rodinných farem ve Východních Čechách. Poukázat na podstatné faktory rozvoje a jejich přínosy, odhalit nedostatky a navrhnout jejich možná řešení.

2 Vědecká hypotéza a cíle práce

Hypotéza, kterou má práce za cíl ověřit, je předpoklad, že rodinné farmy hrají důležitou roli při produkci regionálních potravin. Další hypotézou je nutnost doplňkového podnikání (např. agroturistika) a využití dotační podpory pro udržení ekonomické stability rodinných farem hospodařících v daném regionu.

H1 – rodinné farmy hrají důležitou roli při produkci regionálních potravin,

H2 – farmáři musí diverzifikovat své podnikání pro udržení ekonomické stability,

H3 – farmáři musí využít dotační podporu pro udržení ekonomické stability.

Cílem diplomové práce bude zanalyzovat současný stav rodinných zemědělských farem v regionu Východních Čech. Jaké faktory rozvoje těchto farem a jejich přínosy jsou pro daný region nejpodstatnější. Cílem této diplomové práce je zároveň poukázat na možné nedostatky a sestavení návrhu opatření proti těmto nedostatkům (stanovení možných faktorů rozvoje farem).

3 Literární rešerše

3.1 Historický vývoj zemědělství v České republice

3.1.1 Počátky zemědělství

První zmínky o zemědělství v České republice pochází ze starší doby kamenné, asi 5000 let před naším letopočtem. Lidé byli sběrači a lovci. O dalších 2000 let později se objevuje první zemědělská rostlinná činnost, jako je pěstování obilí, luštěnin (Štětka 2007). Lidé začali cíleně měnit krajinu z přírodní na zemědělskou (Hauserová 2018).

Rozvíjí se i živočišná výroba, a to chov ovcí, koz, prasat a hovězího dobytka. V pozdní době kamenné se začal rozvíjet i chov koní. Používaly se již první nástroje, jako srpy, kosy, motyky a také se objevují různé typy radlic. V nadcházejících letech dochází k významnému rozvoji dalšího zemědělského náčiní (Štětka 2007).

Vždy bylo snahou ulehčit lidskou práci, a proto se hledaly různé způsoby využití přírodních sil. Toto dalo za vznik prvním vodním mlýnům. Na území Čech jsou první zmínky o vodních kolech z roku 718 (Andreska 2012).

3.1.2 11. – 20. století

V tomto období začíná intenzivní chov hospodářských zvířat. Nastává rozvoj vinařství, rybníkářství a pivovarnictví. Rudolf II. založil v roce 1579 první císařský hřebčín v Kladrubech nad Labem, který je celosvětově známý pro chov starokladrubských běloušů a vraníků, dnes již uznanou národní památkou České republiky. Během třicetileté války (1618-1648) následuje pro zemědělství náročné období plné nepokojů. V této době se objevuje trojhonný systém hospodaření na polích – ozim, jař a úhor. Rok 1674 zaznamenal další pokrok v zemědělské technice, byl představen první secí stroj (Štětka 2007).

V této době dochází k odlesňování horských oblastí za účelem získání orné půdy. Docházelo k odlesnění a osídlování Krkonoš (Rybář 2008).

Dalším přelomovým okamžikem pro české zemědělství bylo zrušení nevolnictví 1. listopadu 1781, které mělo za následek rozvoj hospodářství a zakládání průmyslových podniků (Štětka 2007).

V 19. a 20. století do zemědělství nastupovala další technika. Katastrální mapy od roku 1805 vyznačovaly rozdělení krajiny na pole, zahrady, louky, pastviny, lesy, rybníky a jiné vodní toky, zastavěné plochy, silnice a další neproduktivní půdy. Postupně se opouští od trojhonného systému hospodaření a současně byly zaváděny nové plodiny (luskoviny, okopaniny, olejniny, jetel a řepa cukrovka) a nové způsoby zpracování půdy, které mělo za následek zvýšení její úrodnosti. Přibývalo stále více odborníků na zemědělství,

podmínky pro chov hospodářských zvířat se postupně zlepšovaly. Rozšiřoval se potravinářský a chemický průmysl. Zásadním zlomem zpracování půdy byl nový typ mechanizace, a to zavedení parního stroje roku 1814, následně sestavení prvního ruckadla roku 1827 bratřenci Veverkovými v Rybitví u Chrudimi. Začala se používat první minerální dusíkatá hnojiva, vznikaly trubkové drenáže pro vysoušení mokřad (Štětka 2007).

Ve 2. polovině 19. století došlo ke značnému rozvoji průmyslu, ale zároveň se zvyšoval počet obyvatel. Bylo tedy zapotřebí zvýšení zásobování potravinami. Zemědělství se tímto přirozeně zintenzivňovalo. Na stejné výměře zemědělské půdy museli zemědělci vypěstovat větší množství potravin (Inavega 2012).

Koncem 60. let 19. století byly zakládány továrny na zemědělskou techniku, byly zprovozněny lihovary, pivovary a výroby sladu a škrobu. První hospodářská škola byla založena roku 1791 v Trnové. Objevují se Hospodářské akademie v Táboře a Libverdě u Děčína, které poskytovaly nejvyšší zemědělské vzdělání své doby. Ke zvyšování úrovně zemědělství docházelo také díky odbornému školství. Roku 1906 byla založena Vysoká škola zemědělská a lesnická v Praze, následně Vysoká škola zemědělská a veterinární v Brně (Štětka 2007). Dále také počátkem 20. století byla na území České republiky velmi vyspělá plemenářská práce a šlechtitelství polních plodin, zeleniny a ovoce bylo na vysoké úrovni (Rybář 2008).

Rychlý pokrok v poznávání vědeckých a technologických základů zemědělství, kterého dosáhly nově zřizované výzkumné stanice v celé Evropě, dal nový impuls k rozšíření odborného zemědělského školství (Slavík 2004).

Počet obyvatel velmi rychle narůstal a s tím i potřeba většího množství potravin. České země měly v roce 1815 4,8 milionu obyvatel, v roce 1869 se počet navýšil na neuvěřitelných 7,2 milionu obyvatel. Pokračují meliorační úpravy vodních toků. Koncem 19. století vznikala první zemědělská výrobní družstva. V roce 1896 bylo ustanoveno Sdružení zemědělců Království českého, jehož členy byli sedláci. Velkou výhodou českých zemědělců byla poměrně vysoká vzdělanost. V roce 1899 byla zřízena Agrární strana českého venkova. Došlo k modernizaci v mlékařství, rozšířil se sortiment mléčných výrobků jako mléko, tvaroh, máslo a sýry. Prováděly se kontroly užitkovosti skotu. Byly stanoveny první tři výrobní oblasti – obilnářská, řepařská a bramborářská. Parní stroje byly postupně nahrazovány elektrickým pohonem (Štětka 2007).

3.1.3 I. a II. světová válka

První světová válka negativně ovlivnila celkové stavy hospodářských zvířat. V důsledku branné povinnosti se stát v oblasti zemědělství potýká s nedostatkem pracovních sil a tím i s nižšími polními výnosy. Nedostatek potravin se projevil nutností zavedení množstevního přidělu (Štětka 2007).

V tomto období se začaly projevovat první negativní změny v zemědělské krajině. Docházelo k utužení půdy, objevovaly se problémy s vodní a půdní erozí, plodnost hospodářských zvířat se zhoršila (Hauserová 2018).

Během druhé světové války byl ze strany německého protektorátního zřízení zájem o co nejvyšší produkci potravin pro potřeby vojáků. Podpora šlechtění zvířat a rostlin, rozvoj strojního vybavení v zemědělství. Pro místní obyvatele to byla velmi nepříznivá situace z důvodů velmi nízkých přidělů potravin (Štětka 2007).

3.1.4 Kolektivizace

Po druhé světové válce se české zemědělství pohybovalo vysoko nad evropským průměrem. Nastupuje nová moderní technika, stavěly se moderní kapacitní stáje pro hospodářská zvířata. Jako novinka přichází strojní dojení krav, nové krmné linky, inseminace skotu s využitím nejlepších plemenných býků (Štětka 2007).

V 50. letech 20. století probíhá kolektivizace, která radikálně zasáhla rodinné farmáře. Následky jsou znatelné dodnes. Mimo ztráty soukromého majetku farmářů jsou důsledky nevhodných zásahů do krajiny patrné dodnes. Zmizely krajinné přírodní prvky (stromy, keře, rozptýlená zeleň), došlo k zvětšování honů díky scelování pozemků, k zaorávání mezí a v neposlední řadě k nevhodným melioračním opatření. Tato měla za následek odvodnění krajiny (Hauserová 2018).

Scelování pozemků a intenzifikace zemědělské výroby vyvolaly degradaci krajiny a zjednodušení její struktury. Zemědělské krajině začaly dominovat velké lány orné půdy v režii družstevních a státních podniků. Mimořádné společensko-politické změny v tomto období byly významným faktorem, který přispěl ke změně využití půdy (Lorencová et al. 2013).

Dne 23. února 1949 byl vládou vydán zákon o Jednotných zemědělských družstvech, kdy docházelo k vyvlastňování pozemků kulaků ve prospěch státu. Kulak bylo označení pro sedláka s půdní výměrou nad 20 hektarů, avšak kulakem mohl být i sedlák s nižší výměrou, pokud provozoval další podnikání (řeznictví, mlynářskou činnost, pohostinství, obchod). Nuceně tak vznikala zemědělská družstva (Štětka 2007).

Hlavní myšlenkou bylo dosažení jednotného charakteru českého zemědělství. Společné obdělávání půdy, společná organizace práce, společné osevy, jarní a žňové práce díky využití sdílených strojů a potahů. Následovala další opatření, avšak pro udržitelnost zemědělství nevlídná. Docházelo ke scelování pozemků, rozorávání mezí (Ivanega 2012).

Cílem založení JZD byla optimalizace v oblasti rostlinné a živočišné výroby, zvýšení efektivity práce a dále také zvýšení sociální a kulturní úrovně venkovských oblastí (Štětka 2007).

3.1.5 Sametová revoluce

Po sametové revoluci dochází k restitučnímu vyrovnání, kdy se pozemky navrací původním majitelům, případně jejich potomkům. Přichází rozkvět českého zemědělství v podobě další modernizace, nabídek zahraničních stáží, nové poznatky v genetice a krmivářství. Výnosy z rostlinné i živočišné výroby se zvyšují. Produktivita práce se několikanásobně zvýšila (Štětka 2007).

V této nové éře se očekávalo udržitelné využívání a správa krajiny s důrazem na ochranu zemědělské půdy. Bohužel ani privatizace zemědělství nezmenšila rozlohu a intenzifikaci pozemků, ani neobohatila rozmanitost na polích. Jedním z důvodů je značně roztržštěná vlastnická struktura. Pro české zemědělství je navíc typický vysoký podíl pronajaté půdy (cca 90 %), což může ovlivňovat chování zemědělců a jejich vztah ke krajině (Lorencová et al. 2013).

3.1.6 Současnost

Stále dochází k výrazné degradaci krajiny, ke které významně přispívá konvenční systém hospodaření. Mezi nejzásadnější problémy patří větrná a vodní eroze půdy, zhutňování půdy a ztráta organické hmoty a v neposlední řadě změny klimatu a vodního cyklu. Díky klimatickým změnám dochází k procesu degradace zemědělské úrodné půdy z hlediska nedostatečné vláhly, tzv. desertifikace. Postupné snižování diverzity zemědělských plodin, zvířat v přírodě a celkové stability přírodních ekosystémů, je další velkou negativní stránkou konvenčního hospodaření. Mezi další úskalí patří nadměrné používání chemických ochranných prostředků (pesticidy atd.), jejichž rezidua mohou pronikat do podzemních vod (Hauserová 2018).

Nejdůležitějším mezníkem v nedávném společensko-politickém vývoji České republiky je vstup do Evropské unie v roce 2004, který zemi otevřel evropským předpisům a právu. Následně bylo uplatněno několik dotačních programů podporujících agroenvironmentální hospodaření (např. Program rozvoje venkova). Stávající programy, jako jsou agroenvironmentální programy EU, však namísto podpory koordinace na úrovni krajiny obvykle upřednostňují přístup na úrovni zemědělských podniků. Podle nejnovějších údajů má výměra orné zemědělské půdy klesající tendenci. Naopak trvalé travní porosty od roku 2000 do roku 2008 zvětšily svou rozlohu přibližně o 20 000 ha. Hlavní motivací pro zatravnění je extenzifikace zemědělství, údržba zemědělské půdy, ochrana půdy a prevence vodní eroze (Lorencová et al. 2013).

Zásadním pozitivem aktuálního stavu zemědělství je celkově růst zemědělské produktivity a produkce potravin. Tento růst pomohl v posledních několika desetiletích výrazně snížit celosvětový hlad (Sibhatu & Qaim 2018).

3.2 Typy zemědělství

3.2.1 Konvenční zemědělství

V současné době je konvenční zemědělství ošetřeno zákonem, avšak stále přetrvávají problémy s vodní a půdní erozí a díky těžké technice také dochází k utužování zemědělské půdy. Na takto ohrožených půdách hrozí bleskové povodně. V tomto systému hospodaření je nejzásadnějším cílem co nejvyšší produkce a maximalizace zisku. Plodiny jsou pěstovány v monokulturách, probíhá intenzivní využití půdy, používají se průmyslová hnojiva, chemická ochrana rostlin, uměle vybudované závlahy a v neposlední řadě geneticky modifikované plodiny. Dochází k okyselení a kontaminaci půd a vodních zdrojů, zjednodušují se osevnické plány. S postupným snižováním stavů hospodářských zvířat souvisí i ubývání organické hmoty v půdě a snížení půdní úrodnosti (Hauserová 2018).

Dalším velkým problémem u konvenčního zemědělství je vysoká spotřeba neobnovitelných zdrojů. Ve srovnání s ekologickým zemědělstvím je spotřeba o 50 % vyšší. Dochází k nadměrné eutrofizaci a okyselení půd a vodních ploch a toků (Verdi et al. 2022).

Konvenční zemědělství však díky vysoké produkci plodin zlepšilo přístup k potravinám pro mnoho lidí (Stubenrauch et al. 2021).

3.2.2 Ekologické zemědělství

Rozvoj ekologického zemědělství započal v 90. letech 20. století a zájem o tyto produkty se stále zvyšuje. V České republice je ošetřen zákonem č. 242/2000 Sb. o ekologickém zemědělství, který specifikuje nejdůležitější pojmy jako ekofarma, bioprodukt a biopotravina. Farma musí dodržovat přísně stanovené pokyny (chov povolených druhů hospodářských zvířat, správné označování produktů a potravin, dodržení zásad kontrol, dodržení předepsaných podmínek chovu zvířat (welfare) a pěstování rostlin (Hauserová 2018).

Ekologické zemědělství reaguje na zdravotní a environmentální problémy spojené s konvenčními technologiemi a výrobními postupy a nabízí alternativy k nim. Tyto alternativy zlepšují bezpečnost pracovníků a zdraví spotřebitelů tím, že snižují kontaminaci půdy pesticidy, rezistenci vůči antibiotikům a zdravotní rizika při práci. Zemědělní pracovníci jsou méně vystaveni působení chemických pesticidů (Canwat & Onakuse 2022).

Samozřejmostí je šetrná péče o životní prostředí. Zlepšuje se úrodnost půdy tím, že se snižuje možnost její eroze a riziko znečištění vodních útvarů pesticidy. Klade vyšší nároky na stabilitu ekosystému a spotřebovává méně energie než konvenční zemědělství (Meemken & Qaim, 2018).

Ekologičtí farmáři většinou patří mezi drobné zemědělské podniky, které dodržují určité tradice, poskytují dobré životní podmínky zvířatům a podporují místní ekonomiku (Yue et al. 2009).

Tyto farmy jsou méně závislé na situaci na trhu. Závislost zemědělců na podnikových dodavatelích agrárních vstupů a jejich podřízenost se v tomto konceptu obdělávání půdy snižuje. Další přidanou hodnotou ekologických farem je jejich angažovanost v oblasti udržitelného cestovního ruchu. Rostoucí diverzifikace v zemědělství dává vzniknout ekoagroturistice, novému a stále více uznávanému a oceňovanému směru podnikání, který vzniká kombinací ekologického zemědělství a ekoturismu. Inovace v oblasti marketingu jsou poháněny především koncepcí udržitelnosti krátkých dodavatelských řetězců a novými formami prodeje. Tyto inovace jsou spojeny s různými druhy přímého prodeje. Jedná se o prodej prostřednictvím farmářských trhů a obchodů s regionálními potravinami nebo o prodej systémem bedýnek, či rozvoz produktů přímo k cílovému zákazníkovi. K propagaci produktů slouží nové reklamní platformy a sociální sítě (Canwat & Onakuse 2022).

Vyšší náklady jednotlivých vstupů se odráží ve vyšší ceně za bioprodukty a biopotraviny (Hauserová 2018).

3.2.3 Kombinace konvenčního a ekologického zemědělství

Tato varianta by mohla být cestou k udržitelnému zemědělství. Zemědělské postupy vyžadují komplexní transformaci, aby se zachovaly přírodní zdroje a zajistily dodávky kvalitních potravin. Konvenční a ekologické zemědělské postupy nabízejí různé cesty k dalšímu rozvoji odvětví. Jako slibná cesta se jeví zejména kombinace ekologických a konvenčních postupů. Koncepty na její zavedení však ve velké míře chybí. Díky nové analýze vyplývá, že stávající ustanovení pro ekologické zemědělství poskytují důležitá měřítka, ale vyžadují úpravy. Konkrétně je třeba zmírnit omezení externích vstupů, včetně povolené aplikace hnojiv a ochrany proti škůdcům, aby bylo dosaženo dlouhodobé stability výnosů. Naproti tomu ustanovení o ekologickém zemědělství týkající se hustoty chovu hospodářských zvířat vyžadují zpřísnění, aby bylo možné splnit mezinárodní environmentální cíle stanovené Pařížskou dohodou a Úmluvou o biologické rozmanitosti (Stubenrauch et al. 2021).

Budoucí výzvy v odvětví zemědělství jsou obrovské. Důležité je, že každá budoucí politická iniciativa týkající se zemědělského sektoru musí zohlednit dlouhodobé cíle v oblasti klimatu a biologické rozmanitosti. To do budoucna nevyhnutelně znamená sblížení obou přístupů k zemědělství (Stubenrauch et al. 2021).

3.2.4 Integrované zemědělství

Pomyslným mezistupněm mezi konvenčním a ekologickým zemědělstvím představuje integrované zemědělství. Tento systém zemědělství hledá vhodné kombinace hospodaření s cílem vysokého zisku, ale zároveň i ochrany životního prostředí. Pěstují se odolné odrůdy vhodné pro daný region, minimalizují se ochranné zásahy. Použití pesticidů je regulováno dle úskytu škůdců a dle práhu jejich škodlivosti. Živiny jsou do půdy zapravovány nejčastěji ve formě statkových hnojiv (Hauserová 2018).

Kravský hnůj a tuhý rostlinný odpad se shromažďují ke kompostování v integrovaném zemědělském systému, který snižuje emise skleníkových plynů a zároveň produkuje organické hnojivo, které dodává živiny pro růst rostlin. Cílem je nulová produkce emisí skleníkových plynů, udržitelná obživa obyvatel a snížení množství organického odpadu z chovu dobytka a pěstování plodin díky recyklaci. Tento systém podporuje udržitelné podnikání (Thanh Hai et al. 2020).

3.3 Rodinné farmy a faktory jejich rozvoje

Vzhledem k rozmanitosti a složitosti zemědělského prostředí mají různé země různé definice rodinných farem. Organizace pro výživu a zemědělství (FAO) označuje rodinné farmy za subjekty, které se primárně spoléhají na rodinný kapitál a pracovní sílu při řízení a provozování zemědělských, lesnických, hospodářských a rybářských činností a slouží jako nositelé ekonomických, ekologických, sociálních a kulturních funkcí (Zhu et al. 2024).

Fyzické osoby podnikající v zemědělství představují téměř 90 % všech zemědělských subjektů, avšak hospodaří pouze na zhruba 30 % celkové zemědělské půdy v České republice. Velkovýrobní průmyslové zemědělství stále způsobuje určité problémy v oblasti životního prostředí a venkovského prostoru (Ministerstvo zemědělství 2021).

Ve vyspělých zemích prochází zemědělský průmysl v poslední době masivními změnami, které ovlivňují jak farmářské podnikání, tak život farmářských rodin. Politické reformy vedly ke snížení podpory pro zemědělský sektor, zpřísnují se standardy bezpečnosti a kvality potravin, dochází ke změnám na straně poptávky a trhy s komoditami jsou nestálé (Alsos et al. 2011).

Mění se společenské hodnoty, technologické posuny, klimatické změny a ekologické katastrofy jsou pro zemědělský průmysl další výzvou. Tyto faktory vedly k trvalému poklesu celkového počtu zemědělských podniků v Evropské unii s odhadovanou mírou ročního poklesu 4 % v období mezi lety 2005 a 2010. Ve stejné době vzrostla ale průměrná velikost výměry o 4 %, což naznačuje trend směrem k větším subjektům (Suess-Reyes & Fuetsch 2016).

Klesající příjmy a silný tlak reagovat na měnící se ekonomické, sociální, politické, technologické a přírodní prostředí nutí farmářské rodiny, aby se zapojily do nových, sofistikovaných obchodních strategií, aby zajistily budoucí transgenerační kontinuitu rodinné farmy. V důsledku toho jsou rodinné farmy více nakloněny uplatňování inovativních a udržitelných strategií k řízení rizik a k zajištění pokračování své činnosti. (Lankester 2012).

Nové zdroje výtěžku jsou vytvářeny intenzifikací, diverzifikací, transformací (například na ekologické zemědělství) a novými podnikatelskými záměry. Rozvoj alternativních zemědělských podniků (farmy, které jsou vertikálně začleněny do agropotravinářského systému) je rovněž podporován národními politikami a Evropskou unií. Tyto nové obchodní koncepty a strategie také přitáhly pozornost mnoha různých oblastí výzkumu, včetně rurální sociologie, zemědělské ekonomiky, cestovního ruchu a v poslední době výzkumu problematiky podnikání rodinných farem (Suess-Reyes & Fuetsch 2016).

3.3.1 Udržitelnost zemědělství

Udržitelnost představuje dosti nejednoznačný pojem a definice obecně závisí na základní perspektivě, např. ekologické nebo politické. Široce používaná definice popisuje udržitelnost jako systém, který přežívá a přetrvává (Barbieri 2013).

Ve světle rychle se měnícího prostředí, kterému zemědělská výroba čelí, je zásadní, aby se farmy dokázaly rychle přizpůsobit nově vznikajícím výzvám. Strategie zaměřené na učení se prostřednictvím experimentů a reflektování výsledků, flexibilní organizaci farmy a diverzifikaci za účelem snížení rizik, mohou pomoci posílit tuto adaptační schopnost. Podle tzv. „modelu tří pilířů“ je udržitelnost často definována jako tripartitní koncept skládající se z ekonomické, ekologické a sociální dimenze. Pokud jde o rodinné farmy, ekonomická udržitelnost by mohla znamenat vytvoření dostatečných příjmů, aby byla zajištěna nezávislost rodiny na zaměstnání mimo farmu. Ekologická udržitelnost zahrnuje aspekty, jako je ochrana biologické rozmanitosti a ochrana přírodních zdrojů. Sociální udržitelnost se týká zachování kulturního dědictví a nalezení přijatelné rovnováhy mezi pracovním a soukromým životem ve farmářské rodině (Suess-Reyes & Fuetsch 2016).

3.3.2 Mezigenerační převod hospodaření

V současné době se obecně svět potýká se stárnutím ekonomicky aktivního obyvatelstva, zvláště v oboru zemědělství. Největší problémy se objevují ve znevýhodněných oblastech země a představují problémy ekonomické, sociální, ale mohou mít dopad i na ochranu životního prostředí (Aldanondo Ochoa et al. 2007).

Nedostatek mladých zemědělců nebo dokonce krize následovnictví farem se týká zejména vyspělých zemí (Zagata & Sutherland 2015).

Tato problematika je patrná například v Itálii, kde podle údajů Eurostatu z roku 2016 je 41 % farem, což představuje 27 % celkové zemědělské plochy, obhospodařováno zemědělci ve věku 65 let a více a dále 65 % farem a 50 % zemědělské plochy řízené zemědělce ve věku 55 let nebo více (Cavicchioli et al. 2019).

Mezi hlavní příčiny patří **neúspěšné mezigenerační předávání** rodinných podniků a **migrace potomků** rodinných farmářů z venkova do měst. U větších podniků, které vedou farmáři s vyšším vzděláním, je větší pravděpodobnost, že hospodaření převezme jeden z potomků. Zde však záleží i na jejich vzdělání. Pravděpodobnost, že potomek bude pokračovat v hospodaření, se snižuje s rostoucí úrovní dosaženého vzdělání. Tendence dětí zemědělců odcházet za pracovními příležitostmi do jiných oborů se zvyšují v důsledku vyšší úrovně vzdělání mladých lidí na venkově. Průměrný věk provozovatelů zemědělských podniků je tedy velmi vysoký (Aldanondo Ochoa et al. 2007).

V rodinném hospodaření obvykle dochází k převodům farem ze starší na novou generaci (z rodičů na děti). Avšak migrace mladých lidí z venkovských oblastí do městských center snižuje počet dětí, které přebírají farmu. Migrace u žen je mnohem častější než u mužů. Ukazuje se, že dcery jsou často vyloučeny z procesu nástupnictví a její schopnosti pro rodinný podnik jsou často „neviditelné“ v rámci farmářského podnikání. V tomto kontextu některé studie popisují, že rodinný farmářský podnik se převádí z otce na syna (Breitenbach & Foguesatto 2023).

K předávání hospodářství docházelo převážně formou „většinového dědice“, kdy rodiče zpravidla určili jednoho potomka, který zdědil celé hospodářství a zároveň se o rodiče ve stáří postaral. Zbývajícím sourozencům byla poskytnuta finanční kompenzace a případně jim byla poskytnuta pomoc při hledání alternativního způsobu obživy. V současné době tento systém převodu upadá. Zejména v této oblasti se díky vyššímu vzdělání mladých lidí a rostoucím pracovním příležitostem v jiných odvětvích snížila přitažlivost zemědělské práce a venkovského způsobu života jako kariéři volby pro mladé lidi. V mnoha případech navíc úspěšnost mezigeneračního přenosu závisí spíše na preferencích dětí zemědělců než na rozhodnutí jejich rodičů (Aldanondo Ochoa et al. 2007).

Dalším faktorem může být **vzdálenost farmy od většího města**. Čím vzdálenější je farma od centra většího města, tím menší je pravděpodobnost, že děti farmářů tyto farmy převezmou a budou v podnikání pokračovat. Dále je zde faktor **velikosti farmy**. Farmy s větší výměrou zemědělské půdy a větším počtem zemědělských strojů mají větší šanci přilákat nastupující generaci mladých zemědělců. U živočišné výroby je však trend opačný. S počtem hospodářských zvířat se pravděpodobnost převzetí farmy potomkem snižuje. Ačkoliv je chov hospodářských zvířat dobrým potenciálním zdrojem příjmů, práce s nimi je velmi náročná. Důvodem může být dlouhá pracovní doba, mnohdy drsné pracovní podmínky a tendence

mladých lidí kombinovat práci na farmě s jinými zaměstnáními. Tyto výsledky naznačují, že mladí lidé, kteří se rozhodnou pracovat na rodinné farmě, berou v úvahu soubor podmiňujících faktorů, které mohou ovlivnit jejich životní styl. Patří k nim nejen **finanční příjem**, ale také jistá **míra spokojenosti** s tím spojená. Provedený výzkum zjistil, že z celkového počtu 61 rodinných farmářů má 39 farem zajištěného nástupce a bez nástupce je 22 farem (Aldanondo Ochoa et al. 2007).

Pro rozvoj rodinného podniku je klíčová počáteční fáze vedení ekonomického subjektu, a to zejména v odvětví zemědělství. Z tohoto důvodu jsou v rámci Společné zemědělské politiky Evropské unie vyčleněny značné finanční prostředky na usnadnění řízení zemědělských podniků v počáteční fázi. S převzetím zemědělských podniků mladými lidmi jsou obvykle spojena velká očekávání. Výzkumy ukazují, že mladí zemědělci jsou z hlediska svého vzdělání relativně lépe připraveni na řízení zemědělských podniků a častěji uplatňují inovativní a udržitelné strategie hospodaření. Nástupci jsou vzhledem ke svému věku, kvalifikaci a dovednostem skupinou s potenciálem pro realizaci strategických cílů, kterým čelí evropské a národní zemědělství. Mezi tyto cíle patří zajištění potravinové a environmentální bezpečnosti a konkurenceschopnosti zemědělského odvětví včetně zvýšení úrovně inovací a také územní soudržnosti (Dudek & Pawlowska 2022).

Na druhou stranu se má za to, že mladí zemědělci mají větší potíže než ostatní kvůli omezení přístupu k půdě a kapitálu. Tyto překážky jsou nyní předpokladem pro podporu mladých zemědělců. Tato podpora je navíc odůvodněna potřebou zachovat model rodinných farem vzhledem k jejich klesajícímu počtu a podílu zemědělců jako celku. Velký význam skupiny mladých zemědělců je zdůrazňován také proto, že obhospodařují značnou plochu zemědělské půdy, což je důležité pro velké množství zemědělsko-potravinářských produktů i pro kvalitu přírodních zdrojů a přizpůsobení se změně klimatu. Konkrétně podle údajů Eurostatu z roku 2016 činil v Evropské unii počet zemědělských podniků vlastněných zemědělci ve věku do 34 let 536 000 (5,1 % všech zemědělských podniků v EU) a výměra zemědělské půdy činila 13,2 mil. ha (7,6 % z celkové výměry zemědělské půdy v EU) (Dudek & Pawlowska 2022).

3.3.3 Migrace obyvatel

Otázky migrace obyvatelstva z venkovského prostředí do městského v odborné literatuře dominují, nicméně nyní roste zájem i o studie imobility obyvatel. Tyto studie se zaměřují na rozhodování nebo jednání osob, které zůstávají na venkově. Mnoho venkovských obcí se stále více vyznačuje úpadkem, a to jak úbytkem obyvatelstva a s tím spojené stárnutí populace, tak úpadkem služeb. V literatuře o venkovské populaci se uvádí, že ve venkovském prostředí dominují různé migrační toky v průběhu života. Ti, kteří se nestěhují (imobilní) jsou často překvapivě vyobrazováni jako zbytková kategorie, která setrvala (Stockdale & Ferguson 2020).

Literatura do značné míry přehlížela potenciálně významný přínos, který mohou mít obyvatelé, kteří zůstávají, při vytváření udržitelných venkovských komunit. Studie rozlišuje mezi těmi, kteří zůstávají na základě vlastní volby nebo jako důsledek určitých omezených možností. Připoutanost k místu může být způsobena rodinnými kořeny, vzpomínkami, pocitem domova, sociálními faktory, fyzickými nebo přírodními faktory (estetika) nebo znalost lokality. Ukázalo se, že vazba se týká regionu, oblasti nebo lokality, krajiny nebo domova předků. Největší úroveň vazby k místu je spojena s rodinami, které v dané oblasti žijí po více generací. Předpokládá se, že tato úroveň vazby na místo bude pravděpodobně zesílena v zemědělských rodinách. Hluboké rodinné zemědělské kořeny, kde na stejné půdě hospodařili jejich předkové, pravděpodobně vytvářejí silný pocit domova a následně silnou touhu zůstat. Studie dále naznačují, že osoby ze zemědělských rodin zůstávají i z povinnosti převzetí farmy a pokračování rodinné tradice hospodaření (Stockdale & Ferguson 2020).

3.3.4 Inovativní zemědělské strategie

Inovace je definována jako nepřetržitý proces hledání, zkoumání a učení, jehož výsledkem jsou nové procesy, produkty či marketingové metody. Inovační výzkum v zemědělství se z velké části zaměřuje na diverzifikaci jako způsob rozšíření škály nabízených produktů a služeb. Byl stanoven komplexnější soubor cílů, kterých se farmáři snaží dosáhnout diverzifikací portfolia služeb na farmách, např. agroturistika. Tato klasifikace zahrnuje tržní cíle, rodinné cíle a osobní cíle, přičemž nejdůležitějšími hnacími silami jsou tržní a osobní cíle. Inovace často souvisí s cílem snížit finanční riziko. Farmy s menší rozmanitostí nabízených služeb mají tendenci kombinovat zaměstnávání na farmě s prací mimo oblast zemědělství, protože podobně jako diverzifikace na farmě i zaměstnání mimo farmu pomáhá snižovat ekonomická rizika. Z dlouhodobého hlediska to však může přispět ke snížení produkční kapacity farem a dalším důsledkem může také být zvýšená pravděpodobnost uzavření farem. Zejména menší farmy se snaží o rozšíření činností, aby snížily rizika způsobená např. kolísáním cen komodit nebo ekologickými katastrofami (Suess-Reyes & Fuetsch 2016).

Agroturistika na zemědělských farmách může mít několik variací a mohou zahrnovat prohlídky farmy, účast na venkovském životním stylu a v místní komunitě, outdoorové aktivity v přírodním prostředí, možnost vychutnat si gastronomické služby většinou založené na vlastní produkci potravin, stejně jako přenocování na statcích. Koncept agroturistiky si v posledních desetiletích získal popularitu jako způsob, jak diverzifikovat příjmy farmy a podporovat udržitelný rozvoj venkova. Rozhodnutí zahájit agroturistické aktivity na farmě může mít několik různých důvodů. Agroturistické aktivity mohou podstatně zvýšit zemědělský příjem, který je stále více pod tlakem kvůli kolísavosti cen produktů a vstupů. U jiných farem může existovat přebytek stávajících vstupů, jako je rodinná práce, úspory nebo budovy, které se již nepoužívají ve výrobním procesu. S rostoucí poptávkou po autentických a jedinečných cestovatelských zážitcích se agroturistika stala atraktivní možností pro cestovatele, kteří hledají spojení s přírodou, kulturou a místními komunitami (Grillini et al. 2023).

3.3.5 Environmentální faktor

Potřeba zajistit efektivitu zemědělského odvětví a formovat produkci tak, aby se omezil její negativní dopad na přírodní prostředí, je jednou z nejdůležitějších priorit společné zemědělské politiky Evropské unie. Zejména vztah mezi efektivitou a environmentální rovnováhou v rámci politické podpory malých rodinných farem nebyl dosud podrobněji stanoven. Zodpovězení této otázky je důležité, protože malé farmy jsou základem fungování zemědělského odvětví v mnoha regionech světa. K takové situaci dochází i v zemích střední a východní Evropy, které se až na výjimky (například Česká republika) vyznačují roztržitou agrární strukturou. (Guth et al. 2022).

Zemědělská půda, konkrétně orná půda a pastviny pokrývají 40 % světového půdního pokryvu. Změna využití půdy dlouhodobě významně přispívá ke globální koncentraci CO₂. V současné době se zemědělská činnost podílí na globálních antropogenních emisích skleníkových plynů 12-14 % z celkových globálních emisích CO₂. Vztah mezi zemědělstvím a životním prostředím je neoddelitelný a má charakter zpětné vazby. Zemědělská výroba je plně závislá na přírodních zdrojích a její dopad na životní prostředí je jasně patrný (Gołębiewska et al. 2018).

Klimatické změny a změny ve využívání půdy patří mezi největší globální environmentální tlaky způsobené antropogenní činností (Lorencová et al. 2013).

Byly identifikovány především negativní dopady a předloženy důkazy poukazující na obrovský tlak, který produkce potravin vyvíjí na životní prostředí. Jedná se například o kontaminaci a eutrofizaci vody, znečištění ovzduší a půdy, což vede k poklesu biodiverzity ekosystémů. Důsledky těchto negativních dopadů se projeví zvláště silně v minulém století, kdy celosvětová poptávka po potravinách a zejména sladké vodě rostla s tím, jak rostla populace a světové ekonomiky (Guth et al. 2022).

Využívání vody pro spotřebu a zemědělství se stává stále více konkurenčním. Můžeme také od poloviny 80. let sledovat postupné odlesňování půdy za účelem větší potřeby zemědělské půdy. Uspokojení rostoucí poptávky, stejně jako měnící se vzorce spotřeby potravin (charakterizované zvyšováním podílu živočišných tuků a bílkovin v lidské stravě), bylo umožněno technologickým pokrokem, a tedy intenzifikací zemědělské produkce za cenu rozsáhlých škod na životním prostředí na místní, regionální i globální úrovni. Tyto globální trendy zdůrazňují význam a naléhavost účinného řešení environmentálních problémů v zemědělsko-potravinářských systémech a vyžadují další zkoumání inovativních řešení a přístupů k úspěšnému zvládnutí těchto problémů (Guth et al. 2022).

V podmínkách České republiky by však změna klimatu nemusela mít na pěstované plodiny zásadní vliv, protože v několika následujících desetiletích je nepravděpodobné, že by změna klimatu umožnila masivní zavádění nových plodin. U řady plodin se však zkrátí doba mezi zasetím a dozráním, což bude mít pravděpodobně vliv na snížení výnosů. Výzkumy naznačují, že se změnou klimatu se může zvýšit i meziroční variabilita výnosů a riziko extrémně nepříznivých časových etap. Zemědělství využívající dešťové srážky může skutečně čelit větším rizikům souvisejícím s klimatem, v jiných oblastech podmínky pravděpodobně umožní dosáhnout přijatelné úrovně výnosů ve většině ročních období (Lorencová et al. 2013).

Z širšího pohledu se ale dopady změny klimatu a reakce na ni budou v jednotlivých regionech lišit. Například změny teploty a množství a rozložení srážek povedou k prodloužení vegetačního období ve středních zeměpisných šířkách a zejména ve střední Evropě s pozitivním dopadem na výnosy plodin. Naopak ve Středomoří se předpokládá snížení výnosů plodin v důsledku zkrácení vegetačního období. V severní Evropě se pravděpodobně zvýší produktivita plodin a rozšíří se směrem na sever. Scénáře dopadů změny klimatu na zemědělství pro rok 2080 obecně poukazují na rostoucí regionální rozdíly (Lorencová et al. 2013).

Efektivitu a environmentální udržitelnost ovlivňují mimo jiné také veřejné politiky včetně společné zemědělské politiky. Podle prohlášení Evropské komise proto může pozitivně ovlivňovat environmentální hospodaření zemědělců, protože příjmy ze zemědělství jsou z velké části závislé na podpoře v rámci Společné zemědělské politiky. V případě drobných zemědělských podniků je zdůrazňována jejich úloha v produkci kvalitních potravin pro vlastní potřebu a potřeby místního trhu a jako poskytovatele veřejných statků, včetně environmentálních (SALSA 2016).

Očekává se, že víceletý finanční rámec Evropské unie na období 2021 – 2027 zvýší financování malých a středních zemědělských podniků. Ekonomická a environmentální výkonnost zemědělských podniků závisí na struktuře zemědělství v daném regionu. Struktura zemědělství v Evropské unii se liší na základě geologie, topografie, klimatu a přírodních faktorů (zdrojů). Dále se liší dle úrovně produkce a ekonomických ukazatelů. V případě zemědělské výroby hraje při utváření rozdílů v ekonomických a environmentálních ukazatelích nejdůležitější roli rozsah produkce. Dalším důvodem diverzifikace evropského zemědělství může být rozdílný průběh strukturálních transformací ve východní a západní části Evropy a také vlastnické struktury. Rozdrobenost vlastnických struktur je výsledkem rozdělení půdy v podmínkách komunistického a postkomunistického systémového přechodu (Guth et al. 2022).

3.3.6 Neviditelné potraviny

Existenci malých farem doprovází i tzv. „neviditelné potraviny“. Tyto potraviny zůstávají „neviditelné“ pro statistické zkoumání. Jedná se o potraviny vyprodukované malými zemědělskými podniky, které nejsou prodávány za účelem získání příjmů, ale jsou spotřebovány prostřednictvím netržních vztahů. Malé farmy si nejen ponechávají část své celkové produkce pro svou potřebu, ale i pro širší okruh rodiny, sousedy a přátele (Jehlička et al. 2020).

Samozásobování potravinami zvyšuje odolnost farem vůči environmentálním a finančním šokům, což přispívá k širší sociální odolnosti ve venkovských oblastech. Neformální výměna potravin navíc posiluje i vazby a soudržnost komunity. Samozásobování potravinami může mít také pozitivní environmentální důsledky, a to díky menší ekologické stopě potravin, které jsou vyráběny a konzumovány na místě, aniž by byly konzervovány, zpracovány nebo přepravovány. Pro malé farmy je charakteristická kombinace tržně orientované výroby a výroby pro vlastní potřeby. Samozásobitelství pro malé farmy není ani náhodné ani okrajové, představuje cestu k potravinám, aniž by vznikla závislost na globálních dodavatelských řetězcích (Pinto-Correia et al. 2021).

Pro nově vzniklé farmy je samozásobitelství součástí životního stylu, v němž je důležitá kvalita potravin (Sutherland et al. 2019).

Tento vzorec byl nedávno pozorován v zemích východní Evropy. Motivací však může být více, včetně vlastní hodnoty a soběstačnosti, potravinových preferencí a kultury. Existují tři způsoby, kterými se mohou potraviny řadit mezi „neviditelné“, a to spotřebování potravin na farmách, sdílení potravin v rámci sociálních vazeb a dále výměna potravin jako neformální obchod. Samozásobitelství má ve své podstatě pozitivní dopad na regionální potravinovou a výživovou bezpečnost, přispívá k pestrosti stravy a pravděpodobně posiluje sociální strukturu venkovských oblastí. Navíc rozmanitost produktů v malých zemědělských podnicích zvyšuje celkovou různorodost krajinné mozaiky, což má přínos pro biodiverzitu a poskytování ekosystémových služeb. Kromě toho samozásobování přispívá k širší sociální odolnosti a soudržnosti komunity ve venkovských oblastech. (Pinto-Correia et al. 2021).

3.3.7 Sociální udržitelnost

Velmi zásadní roli v sociální udržitelnosti hraje přenos potřebných informací z generace na generaci. V rodinných farmách je vytváření, uchovávání a přenos znalostí spojeno s farmáři a jejich nástupci. Informace jsou ovlivněné lokací farmy, prostředím a neustálými interakcemi (Hadjielias et al. 2021).

Znalosti o správných a efektivních zemědělských postupech se nezaměřují pouze na optimalizaci výsledků (např. výnosů plodin) v rámci stávajících farem, ale pomáhají zajistit růst a podporují podnikání a inovace rodinných farem (Šūmane et al. 2018).

Negativní stránkou je vysoká pracovní zátěž, které pracovníci v zemědělství čelí, je vyčíslena zhruba na 60 až 66 hodin týdně. Zdá se, že toto přetížení je charakteristické spíše pro rodinné farmy. Studie ve Švýcarsku uvádí, že pouze 20 % dotazovaných chovatelů dojnic odjedou alespoň na jednu týdenní dovolenou. Nejpostiženější jsou diverzifikované farmy, kde se k produkci mléka přidávají další výrobní činnosti. Pracovní přetížení může mít významné dopady na zdraví farmářů. Dle průzkumů bylo zjištěno, že zemědělci trpí syndromem vyhoření mnohem častěji než ostatní členové společnosti. Rozlišují se rozdíly mezi dvěma regiony, například nížinami a horami. Farmy v nížinách mají tendence mít na farmě nižší počet pracovních sil, což ale může naznačovat větší míru mechanizace (Umstätter et al. 2022).

3.4 Vybrané finanční podpory v zemědělství

3.4.1 Přímé platby

Jednotná platba na plochu zemědělské půdy (SAPS)

Žadatel musí splňovat stanovené podmínky:

- minimální výměra musí činit nejméně 1 ha zemědělské půdy, která musí být řádně vedena v evidenci LPIS,
- půda musí být řádně obhospodařována a samozřejmostí je dodržování standardů dobrého zemědělského a environmentálního stavu (DZES) a povinných požadavků na hospodaření (PPH) neboli Cross Compliance (CC) (Ministerstvo zemědělství 2022).

Je to nejzásadnější část přímých plateb poskytovaných z rozpočtu EU. V České republice o platbu v roce 2020 požádalo přes 30 tisíc zemědělských subjektů a celková výše čerpané částky se vyšplhala na částku 13 miliard Kč (Ministerstvo zemědělství 2021).

Platba pro mladé zemědělce

Platba je poskytována obchodním společností nebo fyzickým osobám, které mají nárok na platbu v rámci SAPS. Platba je poskytnuta žadateli do věku 40 let. Tato platba je poskytována žadateli po dobu nejvýše pěti let od prvního podání žádosti o platbu na výměru, na kterou byla poskytnuta platba SAPS, maximálně však 90 ha (Ministerstvo zemědělství 2022).

O tuto platbu požádaly v roce 2020 celkem 4 tisíce subjektů, z toho bylo 94 % fyzických osob a 6 % právnických osob (Ministerstvo zemědělství 2021).

Platba na zemědělské postupy příznivé pro klima a životní prostředí (Greening)

Platba je opět vyplácena v rámci SAPS. Zemědělec tedy musí splňovat podmínky dané rozlohy zemědělské půdy a jeho povinností je dodržování stanovených zemědělských postupů příznivých pro klima a životní prostředí. Greening má tři základní oblasti: diverzifikace plodin, zachování výměry trvalých travních porostů a využívání plochy v ekologickém zájmu (EFA) (Ministerstvo zemědělství 2022).

V roce 2020 bylo v rámci této podpory čerpáno přes 7,1 miliard Kč., podáno bylo přes 30 tis. žádostí (Ministerstvo zemědělství 2021).

Dobrovolná podpora vázaná na produkci

Dobrovolná podpora vázaná na produkci je v České republice vyplácena od roku 2015 a je zaměřena na vybrané citlivé sektory, které jsou vystavené určitým obtížím a jsou mimořádně významné z důvodů hospodářských, environmentálních či sociálních (Ministerstvo zemědělství 2021).

Tato podpora se vztahuje na produkci:

- bílkovinných plodin,
- krav chovaných v systému chovu s tržní produkcí mléka,
- telat masného typu,
- bahnic a koz,
- brambor určených pro výrobu škrobu,
- konzumních brambor,
- cukrové řepy,
- ovocných druhů s vysokou pracností,
- zeleninových druhů s velmi vysokou pracností,
- zeleninových druhů s vysokou pracností,
- chmele (Ministerstvo zemědělství 2022).

3.4.2 Národní dotace

Národní dotace jsou výhradně ze státních finančních zdrojů. Podpora je směřována především na aktivity přispívající k udržení zemědělského výrobního potenciálu a jeho vlivu na rozvoj venkova (Hauserová 2018).

Mezi národní dotace se řadí:

- dotace na údržbu a obnovu kulturních a venkovských prvků,
- dotace v zemědělství, potravinářství, poradenství a vzdělávání,
- dotace ve vodním hospodářství,
- dotace na zachování genetických zdrojů,
- dotace na Centrum odborné přípravy,
- dotace nestátním neziskovým organizacím,
- dotační program Agricovid potravinářství,
- dotace na přírodní katastrofy (Ministerstvo zemědělství 2023).

3.4.3 Program rozvoje venkova 2021 – 2027

Program rozvoje venkova je financovaný z evropských zdrojů Evropského zemědělského fondu pro rozvoj venkova (EZFRV), ale i z vnitrostátních rozpočtů zemí EU. Každý členský stát si stanoví, kterými projekty se bude zabývat. Projekty jsou zaměřeny nejčastěji na inovace v oblasti zemědělství, lesnictví a oblastí venkovských. Stát má zájem o zvýšení konkurenceschopnosti, zaměřuje se na vhodnou organizaci potravinového řetězce, dobré životní podmínky. Další oblastí zájmu je také problematika přechodu na nízkouhlíkovou ekonomiku s ohledem na životní prostředí a ekosystémy. V neposlední řadě podporuje i sociální rozvoj venkova (Státní zemědělský intervenční fond 2023).

3.4.4 Agroenvironmentálně-klimatické opatření (AEKO)

Tato opatření spadají do předchozího období PRV 2014 – 2020, ze kterého jsou financována, ale v rámci této diplomové práce je vhodné se o tomto zmínit. Cílem je podpora šetrných způsobů využití zemědělské půdy v souladu s ochranou krajiny a životního prostředí. Podporuje zachování přírodních hodnot obhospodařovaných půd, biologickou rozmanitost, šetrné zacházení s přírodními zdroji a celkovou údržbu krajiny (Ministerstvo zemědělství 2016).

Tvoří jej následující podopatření:

- integrovaná produkce ovoce,
- integrovaná produkce révy vinné,
- integrovaná produkce zeleniny,
- ošetřování travních porostů,
- zatravňování orné půdy,
- biopásy,
- ochrana čejky chocholaté,
- zatravňování.

3.5 Ocenění regionálních potravin

3.5.1 Regionální potravina

Značku Regionální potravina od roku 2010 uděluje Ministerstvo zemědělství výrobkům s nejvyšší kvalitou v potravinářském nebo zemědělském odvětví. Cílí na podporu lokálních farmářů a jejich produktů. Má také za cíl motivovat širokou veřejnost k nákupu těchto produktů. Toto ocenění mohou získat pouze produkty, které k zákazníkům putují kratšími distribučními cestami. Oceněné produkty se vyznačují čerstvostí a chutností a splňují velmi přísné národní, ale i evropské požadavky na kvalitu a bezpečnost potravin. Jedná se o výrobky jedinečné, ať už tradiční recepturou danou pro určitý kraj, specifickým výrobním postupem či díky použití lokální suroviny. Tyto produkty se následně označí logem, viz Obrázek 1 (Regionální potravina).

Obrázek 1 Logo Regionální potravina, zdroj: <https://www.regionalnipotravina.cz>

3.5.2 Klasa

Takto označené potraviny vynikají svojí výjimečnou kvalitou a čerstvostí nad ostatními potravinami. Toto ocenění uděluje Ministr zemědělství a po dobu 3 let se mohou pyšnit logem, viz Obrázek 2. Takto označené výrobky jsou kontrolovány orgány státní správy, jako je Státní veterinární ústav a Státní zemědělská a potravinářská inspekce (KLASA 2018).

Obrázek 2 Logo KLASA, zdroj: www.eklasa.cz

3.5.3 Potravina a potravinář Královéhradeckého kraje

Regionální ocenění Potravina a potravinář Královéhradeckého kraje je otevřená soutěž pro výrobce z tohoto kraje, logo viz Obrázek 3. Soutěž je sponzorována díky finanční podpoře Královéhradeckého kraje. Hlavní myšlenkou tohoto ocenění je podpora prodeje lokálních výrobků přímo od místního producenta. Zainvestované peníze tedy zůstanou v kraji, výrobce díky zvýšení zisku bude moci následně zkvalitnit výrobu, případně rozšířit a díky tomu zaměstnávat i lidi ze svého okolí. Jde také o snížení ekologického dopadu díky krátké distribuční cestě výrobků (Potravinář roku).

Obrázek 3 Logo Potravinář roku, zdroj: www.potravinarroku.cz

3.6 Zákon o rodinných farmách

Rodinné farmy hrají důležitou roli v zajištění lokální produkce, zároveň jsou významné v rámci chodu regionální i národní ekonomiky. Finanční podporu získávají z Evropské unie díky společné zemědělské politice (Hosnedlová 2022).

Na celém světě je kolem 570 milionů farem a z toho 500 milionů rodinných, což znamená, že mají 88% zastoupení ve světě. Rodinné farmy v Evropské unii tvoří až 68 % zemědělské produkce (Gorgoňová 2018).

Bohužel mají sestupnou tendenci a jejich počty pomalu klesají. Nápomocná by jim mohla být národní legislativa (Hosnedlová 2022). V České republice také převažují hospodařící fyzické osoby nad právníckými. Ministerstvo zemědělství uvádí, že koncem roku 2020 bylo v České republice celkem 47 160 zemědělsky podnikajících subjektů, které hospodaří na více než 3,5 milionech hektarů. Právníckých subjektů hospodaří 5 103 z celkového počtu, ale fyzických osob 42 037, což představuje 89 %. Poměr je tedy srovnatelný se světovým zastoupením. Fyzické osoby obhospodařují průměrně 42,3 ha zemědělské půdy, právnícké osoby průměrně 575,2 ha (Ministerstvo zemědělství 2021).

Způsob obdělávání půdy je postaven na principu zodpovědnosti farmáře a členů jeho rodiny. Jde o odpovědnost k ekonomické stránce, ale také k rodinné tradici, a to jak k předkům, tak budoucím generacím. Tento faktor je pomyslným motorem úspěšnosti hospodaření rodinných farmářů (Gorgoňová 2018).

Farmáři, kteří jsou takto spjatí s půdou, kde hospodařili jejich předci a kde vychovávají své potomky, jsou zárukou správného zacházení s půdou a vodou a více dbají na ochranu životního prostředí. Bohužel se rodinní farmáři potýkají s mnoha problémy (opouštění oboru zemědělství, vysoké ceny vstupů a problematická generační obměna). Jako možné řešení se nabízí národní či evropská finanční podpora a samozřejmě také specifická legislativa v podobě nového zákona. Tvorba nového zákona je velmi složitá, jelikož má řešit veškerou problematiku rodinných farem (Hosnedlová 2022).

Asociace soukromého zemědělství přišla s návrhem opatření na efektivnější využití farem a dostupnější finanční podporu:

- **definice rodinné farmy** – farmář a jeho rodina trvale obývá farmu nebo bydlí v blízkosti farmy a jeho obdělávaných pozemků a hospodaří s generačním příslibem,
- **rodinná farma jako statistická jednotka**,
- **dobrovolnost** – zápis do registru rodinných farem bude dobrovolný,
- **tvorba vlastních orgánů** – v případě zájmu bude možné založit státem uznané interní orgány (rodinnou radu),
- **jednodušší převod práv a majetku** v rámci rodiny bez daňové zátěže,
- **narovnání pracovněprávních vztahů** – aktuální zapojení manžela/manželky do podnikání není zcela důstojné, je nutné nastavení zvláštních podmínek zaměstnávání členů rodiny,
- **vytvoření rezervy státní půdy pro nové farmáře** – přednostní právo využití půdy nově začínajícími farmáři,
- **zjednodušení stavebního práva** – v případě výstavby za účelem rozvoje zemědělského provozu zjednodušené stavební realizace,
- **zjednodušení podmínek zpracování a prodeje vlastní produkce**
- **zjednodušení v oblasti zdanění** – hlavně u daně z příjmů, paušalizace, společné daňové příznání,
- **zapojení rodinných farem do sociální politiky** – snížení spoluúčasti na sociálních platbách výměnou za zabezpečení stárnoucí generace v dané domácnosti,
- **další navazující podpora v právním řádu** – díky nové definici rodinných farem budou moci tyto farmy být zařazeny v zákonných předpisech a metodických postupech,
- **další** – administrativní zjednodušení, odlišné podmínky při čerpání národních a evropských dotací, investiční mikro podpory a půjčky, speciální podpora pro nově vznikající rodinné farmy (Asociace soukromého zemědělství 2022).

Evropská unie drobné farmáře podporuje dotacemi, které jsou připraveny pro následující roky v nové společné zemědělské politice ve větším měřítku než v minulých období. Ve Strategickém plánu do roku 2027 jsou navrženy operační programy, ze kterých budou moci čerpat pouze mikro, malé a střední podniky. V následujících programech budou tyto podmínky zvýhodněny preferenčními kritérii (Hosnedlová 2022).

3.7 Vymezení regionu Východních Čech

Pro účely této diplomové práce byl region Východních Čech vymezen na oblast Královéhradeckého a Pardubického kraje, viz Obrázek 4.

Region Východních Čech je velmi rozmanitý, má největší výškové rozpětí od nížin s luhy a teplomilnou vegetací, přes pahorkatiny nebo pískovcová skalní města, až po horské oblasti s nejvyšší horou České republiky, Sněžkou. Nachází se zde tedy pestrá nabídka přírodních jevů. Rozdílné klimatické a půdní podmínky v tomto regionu podmiňují rozdílnou úroveň a zaměření v zemědělství. Na území Krkonošského národního parku a dalších chráněných oblastech dominuje zemědělská výroba ve zpřísněných podmínkách. Pro tento region je typické i obdělávání pronajaté půdy. Velmi významné postavení má i rybníkářství s chovem kaprů (Rybář 2008).

Obrázek 4, Vymezení regionu Východních Čech, upraveno podle zdroje:

<https://www.regionalnipotravina.cz/ocenene-regionalni-potraviny/kralovehradecky-kraj/o-kraji-khk/>

4 Metodika

4.1 Metodika kvalitativního výzkumu

Kvalitativní výzkum byl zvolen z důvodu získání velkého objemu informací od malé skupiny respondentů. Výzkum má vysokou pravdivost díky hloubkovému charakteru zkoumání. Zkoumaný jev je tímto lépe pochopen. Kvalitativní výzkum má nevýhodu nízké spolehlivosti, výsledky šetření nemohou být použity celoplošně (Olecká & Ivanová 2010).

Kontakty na respondenty byly získány z vlastní praxe autorky diplomové práce, pracovního prostředí a na další doporučení.

Všichni respondenti byli počátkem měsíce února 2023 telefonicky kontaktováni a byli informováni o využití získaných informací pouze pro účely diplomové práce. Zároveň byli seznámeni s obsahem a časovou náročností výzkumného šetření. Vlastní realizace rozhovorů probíhala od března a dubna roku 2023. Výzkum byl převážně proveden formou osobního setkání, případně telefonicky.

Rozhovor byl tvořen 26 otázkami, viz Příloha 1 a je členěn do 5 částí. Otázky byly vytvořeny pro tento konkrétní výzkum. Úplný přepis všech rozhovorů je uložen u autorky práce. V demografické části byly použity uzavřené otázky. Otázky v následujících čtyřech částech byly tvořeny otevřenou formou, aby účastník měl možnost vyjádřit vlastní postoje.

První část rozhovorů se věnuje demografickým údajům, což zahrnuje nejvyšší ukončené vzdělání a věk respondentů. Druhá část rozhovorů zkoumá počátek, velikost, zaměření a systém hospodaření. Dále se zabývá motivací k farmaření v současnosti. Třetí část rozhovorů se věnuje personální politice farmy. Obsahuje zapojení rodinných a dalších zaměstnanců, výhody a nevýhody spolupráce s rodinnými příslušníky a v neposlední řadě existence rodinného následovníka. Čtvrtá část rozhovorů rozebírá regionální problematiku farmaření. Zmiňuje zájem o výrobky, regionální ocenění, přínos regionu, pozitiva a negativa daného regionu, konkurenci a konkurenceschopnost. Pátá část se věnuje finanční stránce podnikání, a to dotacím, dalším možným podnikatelským činnostem, ceně a kvalitě dovezených výrobků, reakcím na aktuální zvýšení cen vstupů a odbytu.

4.1.1 Charakteristika výběru respondentů

Výběr respondentů pro kvalitativní šetření byl záměrný. Byl odvozen od hypotéz. Aby byli respondenti zařazeni do šetření, museli splňovat určitá kritéria.

Kritéria výběru respondentů:

- rodinní farmáři,
- oblast Východních Čech,
- ústní informovaný souhlas se zařazením do šetření,
- ochota zúčastnit se výzkumu.

4.1.2 Realizace výzkumu

Za účelem rozhovoru bylo telefonicky kontaktováno 31 osob, z toho 5 lidí uvedlo, že jim nevyhovuje časová náročnost rozhovoru a 2 lidi odmítli účast na výzkumu. S ostatními 24 respondenty jsem si telefonicky domluvila termín rozhovoru.

Rozhovory probíhaly ve většině případů v sídlech rodinných farem. V ostatních případech na předem určeném místě. Respondenti byli předem informováni o použití nahrávacího zařízení a poučení o možnosti neodpovídat na jim nepříjemné dotazy. Byl jim vysvětlen účel a délka rozhovoru. Byli ujištěni, že získané informace budou použity pouze pro účely diplomové práce. Výzkumné šetření probíhalo v přátelském duchu a bylo ukončeno poděkováním za jejich čas a ochotu účastnit se výzkumu.

4.1.3 Zpracování získaných dat

Informace ke kvalitativnímu výzkumu byly zajištěny formou rozhovoru v délce 45 až 60 minut. Rozhovory byly zaznamenány na diktafon. Získané informace byly přepsány do programu Microsoft Word a vyhodnoceny.

Rozbor rozhovorů byl zpracován formou otevřeného kódování na části, které byly následně podrobně zkoumány, porovnány jejich podobnosti a rozdíly. Výsledné podobnosti zkoumaných částí vytváří subkategorie a kategorie (Hendl 2016).

4.1.4 Analýza a interpretace výsledků

Polostrukturované rozhovory v počtu 24 byly zaznamenány a poté byl proveden rozbor rozhovorů, ve kterém byly vyhledány podrobnosti mezi jednotlivými částmi. Z podobných pojmů byly vytvořeny subkategorie a kategorie, které budou prezentovány v dalších částech diplomové práce.

4.2 Metodika kvantitativního výzkumu

Kvantitativní forma výzkumu byla vybrána z důvodu získání informací od široké veřejnosti.

Všichni respondenti byli seznámeni s důvodem dotazníkového šetření. Účastníci výzkumu byli seznámeni se skutečností dobrovolnosti a anonymity jejich odpovědí. Dotazníkové šetření probíhalo přes Google Formuláře v období od 26. března do 1. dubna 2023. Šetření se zúčastnilo 117 respondentů široké veřejnosti. Použitý dotazník k získání informací pro diplomovou práci obsahoval 19 otázek, viz Příloha 2. Všechny otázky byly vytvořeny uzavřenou formou.

5 Výsledky

5.1 Vyhodnocení kvalitativního šetření

Soubor dotazovaných rodinných farmářů čítal 24 osob. Níže se nachází shrnutí dotazníkového šetření.

DEMOGRAFICKÉ ÚDAJE

1. Jaké je Vaše nejvyšší dokončené vzdělání?

Většina respondentů měla nejvyšší dosažené vzdělání středoškolské zakončené maturitní zkouškou.

2. Jaký je Váš věk?

Věkový průměr po zaokrouhlení byl 48 let, z toho nejmladšímu účastníkovi rozhovorů bylo 23 let a nejstaršímu 67 let.

SPECIFIKACE FARMY

3. Jak jste se k farmaření dostal/la?

Hospodaření v rámci tradice rodiny označilo 75 % farmářů.

4. Jaká je velikost Vaší farmy?

Vybraní rodinní farmáři hospodaří průměrně na 96 hektarech orné půdy, 9 hektarech trvalých travních porostů. Pouze jeden farmář vlastní les o rozloze 1 hektar.

5. Jaké je Vaše zaměření?

Všech 24 farmářů se zaměřuje na rostlinnou výrobu, pouze 6 z nich provozuje i živočišnou výrobu.

6. V jakém systému zemědělství hospodaříte?

Nejrozšířenější formou je konvenční typ zemědělství, ve kterém hospodaří 62,5 % farmářů.

7. Co Vás motivuje nadále hospodařit?

Pro 66,7 % farmářů je největší motivací pokračovat nadále v hospodaření, rodinná tradice a láska k zemědělství.

PERSONÁLNÍ POLITIKA

8. Kolik rodinných příslušníků se podílí na chodu farmy?

Nejčastěji se podílí na hospodaření jeden rodinný příslušník, kdy tuto odpověď označilo 33,4 % farmářů, avšak druhou nejčastější odpovědí byli 4 příbuzní, což označilo 29 % farmářů.

9. Jaké jsou výhody a nevýhody práce s rodinnými příslušníky?

Až 68 % farmářů se domnívá, že mezi největší výhody spolupráce s příbuznými je časová variabilita v případě, kdy je práce potřeba i mimo běžnou pracovní dobu, případně v nepříznivých klimatických podmínkách

10. Máte další zaměstnance/brigádníky mimo rodinu?

50 % tázaných farmářů zaměstnává další pracovníky mimo rodinný okruh.

11. Máte komu předat hospodářství či farmu?

50 % farmářů má své hospodářství komu předat. Druhá půlka farmářů má buď příliš malé děti, nebo nemá následovníka vůbec.

REGIONÁLNÍ POLITIKA

12. Jaký je zájem o Vaše výrobky?

Vyváženou poptávku s produkcí vidí 45,8 % respondentů.

13. Jste držiteli nějakého regionálního ocenění? Pokud ano, co vám tato ocenění přinesla?

83,3 % farmářů nejsou držiteli žádného regionálního ohodnocení. Pouze 4 farmáři jsou držiteli určitého regionálního ocenění. Největším přínosem je propagace farmy.

14. Co přinášíte svému regionu?

Nejčastěji je objevovala odpověď péče o krajinu, kterou označilo 70,8 % farmářů.

15. Jaká jsou pozitiva a negativa regionu?

Mezi největší negativa patří klimatická změna, která způsobuje větší sucho, což označilo 58,3 % farmářů. Jako pozitivum farmáři oceňují dobrou lokalitu právě v blízkosti velkých měst se silnou kupní silou.

16. Zajímáte se o rozvoj svého regionu?

66,7 % farmářů se zajímá o rozvoj regionu.

17. Kdo patří mezi Vaši největší konkurenci?

41,7 % respondentů ji vidí u velkých zemědělských podniků, zejména v situaci na trhu s pozemky.

18. Jaké nástroje využíváte pro zvýšení konkurenceschopnosti?

50 % farmářů nevyužívá žádné nástroje pro její zvýšení. Ostatní se ale opírají o vysokou kvalitu produktů.

FINANČNÍ POLITIKA

19. Pobíráte dotace? Pokud ano tak jaké?

95,8 % respondentů pobírá přímé dotace na plochu SAPS, dále pak někteří pobírají i PRV, Greening, PGRF, IPZ, Mladý zemědělec, Mladý začínající zemědělec, dotace za plodiny s vysokou pracností, s vysokým obsahem bílkovin, dotace na dobytčí jednotku, na drůbež. LFA, ekologické.

20. Jsou dotace důležitým zdrojem příjmů pro zajištění ekonomické stability farmy?

54,2 % respondentů je přesvědčeno o tom, že bez dotací v zemědělství nelze fungovat.

21. Provozujete další podnikání mimo oblast zemědělství z důvodu zajištění ekonomické stability farmy? Pokud ano, uveďte jaké.

70,8 % farmářů neprovozuje žádné další podnikání.

22. Domníváte se, že cena a kvalita surovin a výrobků ze zahraničí představují velkou hrozbu pro české zemědělství. Pokud ano, proč?

95,8 % farmářů vnímá dovezené suroviny a výrobky jako velkou hrozbu pro zemědělství, předně kvůli dumpingovým cenám.

23. Jak vnímáte aktuální zvýšení cen vstupů?

100 % respondentů zvýšení cen vstupů vnímá velmi negativně.

24. Jste spokojen/a s výkupními/prodejními cenami?

87,5 % farmářů je nespokojených s výkupními cenami.

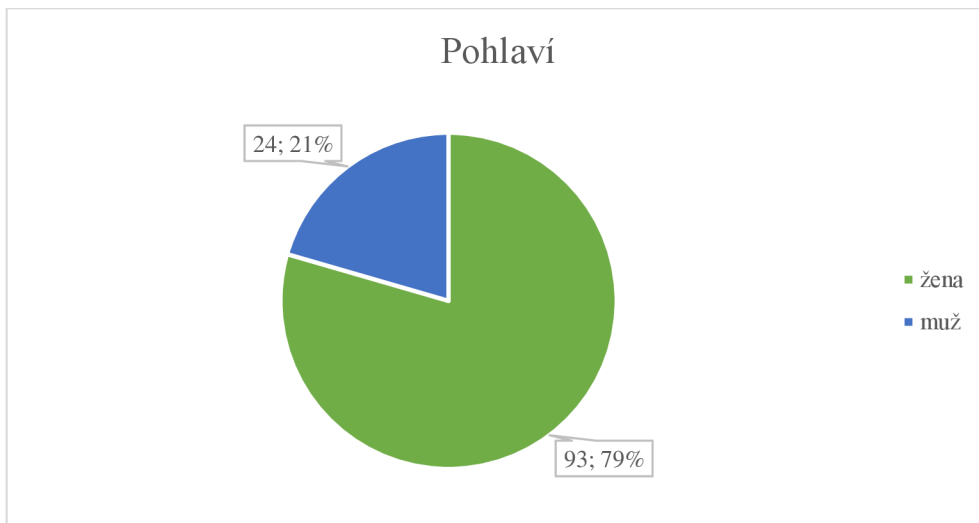
25. Jak zpeněžíte své výrobky/suroviny?

Nejčastější je výkup, kdy tento způsob využívá 45,8 % farmářů.

26. Je něco, co byste chtěl/a dodat?

Farmáři jsou nespokojeni, že české zemědělství není schopné stoprocentně zabezpečit potraviny pro svoje občany, jako tomu bylo dříve.

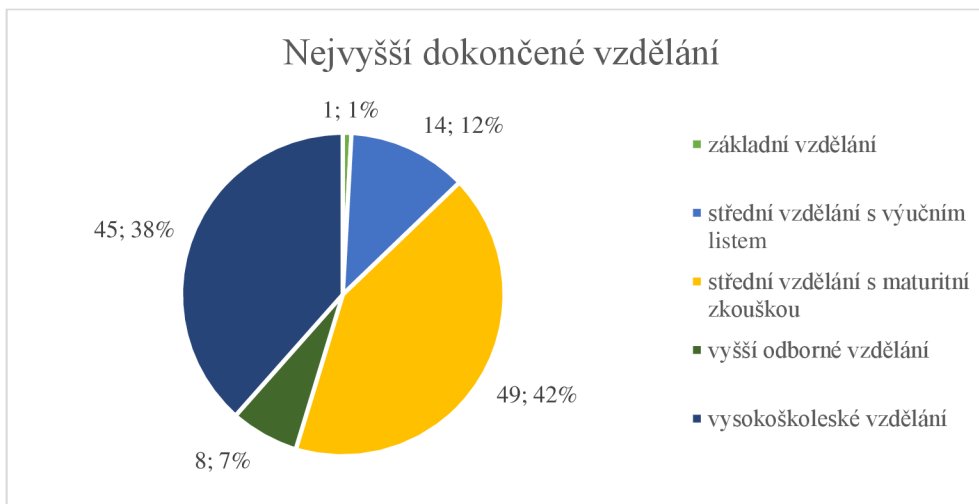
5.2 Výsledky kvantitativního výzkumu

Obrázek 5 Pohlaví respondentů, zdroj: autor

Jaké je Vaše pohlaví?

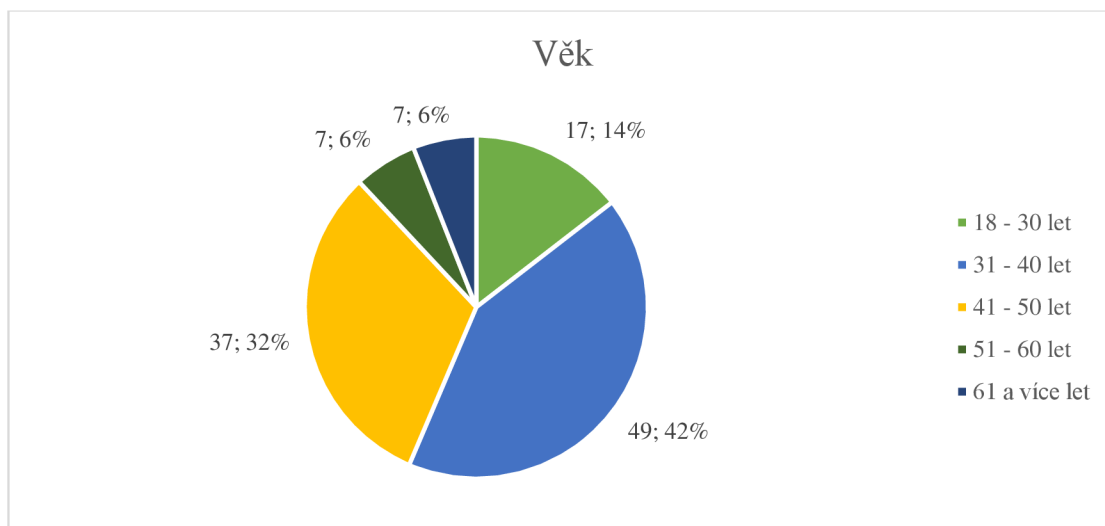
Obrázek 5 zobrazuje pohlaví respondentů. Dotazníku se účastnilo celkem 117 respondentů, z toho 93 žen, což činilo 79 % dotazovaných) a 24 mužů (21 %). Vidíme zde převahu žen, což může znamenat větší zájem žen o potraviny a jejich původ.

Obrázek 6 Nejvyšší dokončené vzdělání respondentů, zdroj: autor

Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

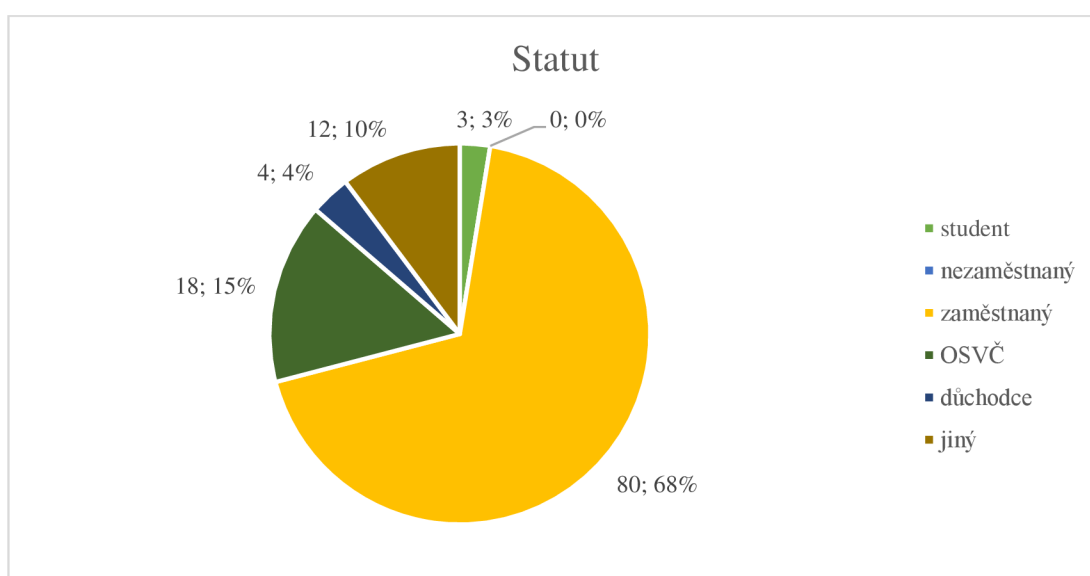
U této otázky, viz Obrázek 6, je největší zastoupení respondentů se středoškolským vzděláním zakončeným maturitní zkouškou 49 (42 %). Následuje vysokoškolské vzdělání, které se vyskytuje u 45 respondentů (38 %). Dále se účastnilo 14 respondentů se středněodborným vzděláním s výučním listem (12 %), 8 respondentů se vzděláním na úrovni vyšší odborné školy (12 %) a zbylý jeden hlas patří respondentovi se základním vzděláním (1 %). Tento průzkum poukazuje na poměrně vysokou úroveň vzdělání v regionu Východních Čech.

Obrázek 7 Věk respondentů, zdroj: autor

Kolik Vám je let?

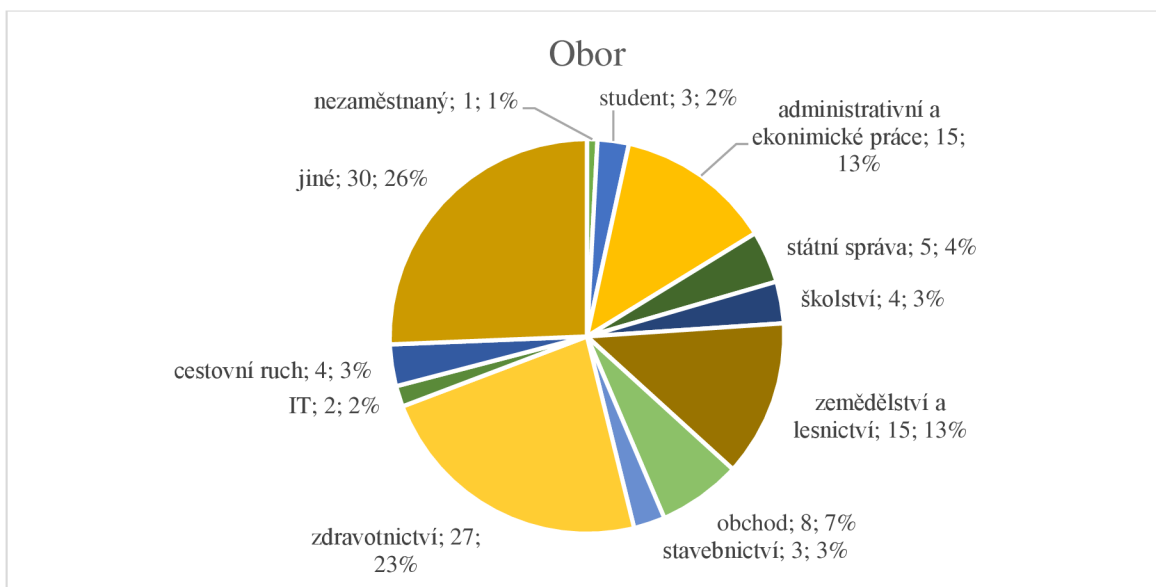
Obrázek 7 vyobrazuje věk respondentů. Nejpočetnější věková kategorie je v rozmezí 31 – 40 let, a to 49 respondentů (42 %), následuje kategorie 41 – 50 let s 37 respondenty (32 %). Nižší zastoupení mají kategorie 18 – 30 let se 17 respondenty (14 %). Zbylé kategorie čítají obě po 7 respondentech, a to 51 – 60 let (6 %) a 61 a více let (6 %).

Obrázek 8 Statut respondentů, zdroj: autor

Jaký je Váš statut?

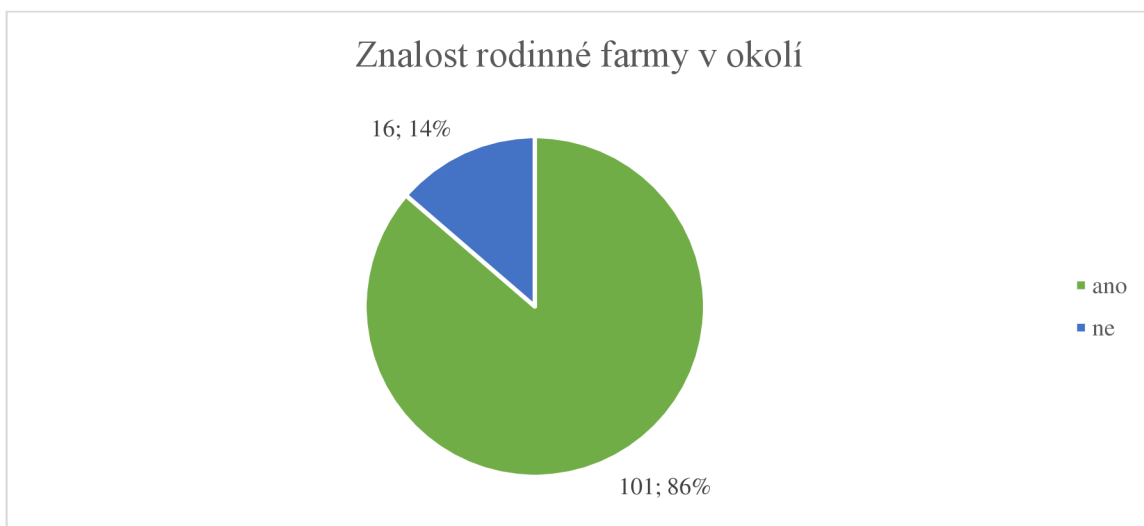
Obrázek 8 zobrazuje rozvrstvení statutu respondentů. Největší zastoupení vidíme u obecně nejrozšířenější formy statutu, kterou je zaměstnanecký poměr u 80 respondentů (68 %). Další formou je osoba samostatně výdělečně činná v zastoupení 18 respondentů (15 %). V menší míře se objevuje jiná forma statutu u 12 respondentů (10 %). Dotazovaní důchodového věku se účastnili 4 (4 %) a 3 studenti (3 %).

Obrázek 9 Obor zaměstnání respondentů, zdroj: autor

V jakém oboru pracujete?

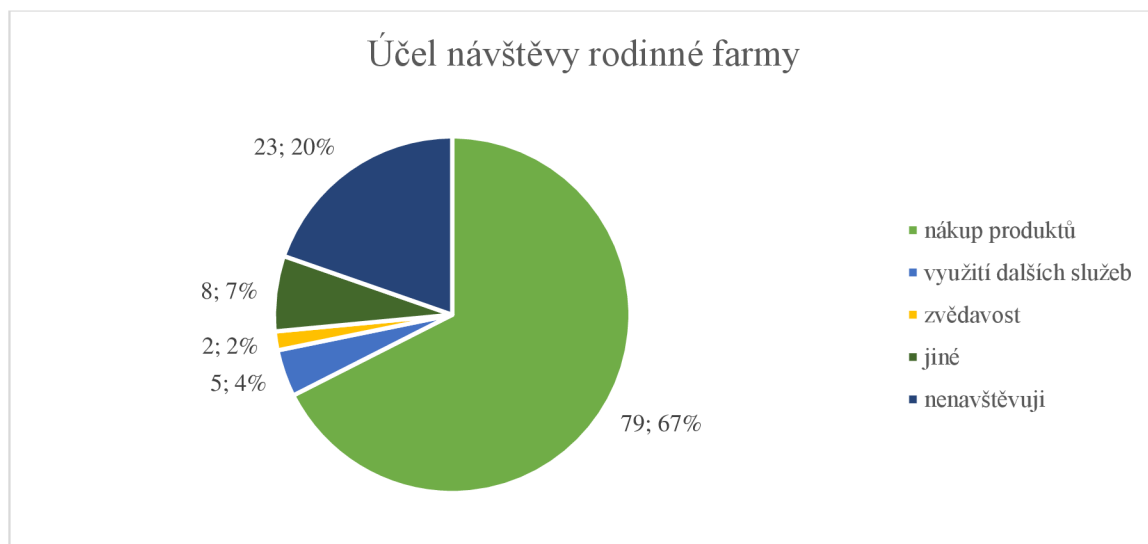
Dle Obrázku 9 vidíme, že žádný z vybraných oborů si nezvolilo 30 respondentů (26 %), následuje zastoupení 27 respondentů v oboru zdravotnictví (23 %). Respondenti pracující v administrativním a ekonomickém zaměření a současně v zemědělství a lesnictví jsou v zastoupení ve stejném poměru, obojí po 15 respondentech (13 %). Následuje obchod s 8 respondenty (7 %), státní správa s 5 respondenty (4 %). Školství a cestovní ruch se shodují se 4 respondenty (3 %), stavebnictví a studenti mají po 3 respondentech (2 %). Obor informační technologie zvolili 2 respondenti (2 %) a nezaměstnaný byl 1 respondent (1 %).

Obrázek 10 Povědomí o rodinných farmách v okolí, zdroj: autor

Znáte ve Vašem okolí nějakou rodinnou farmu?

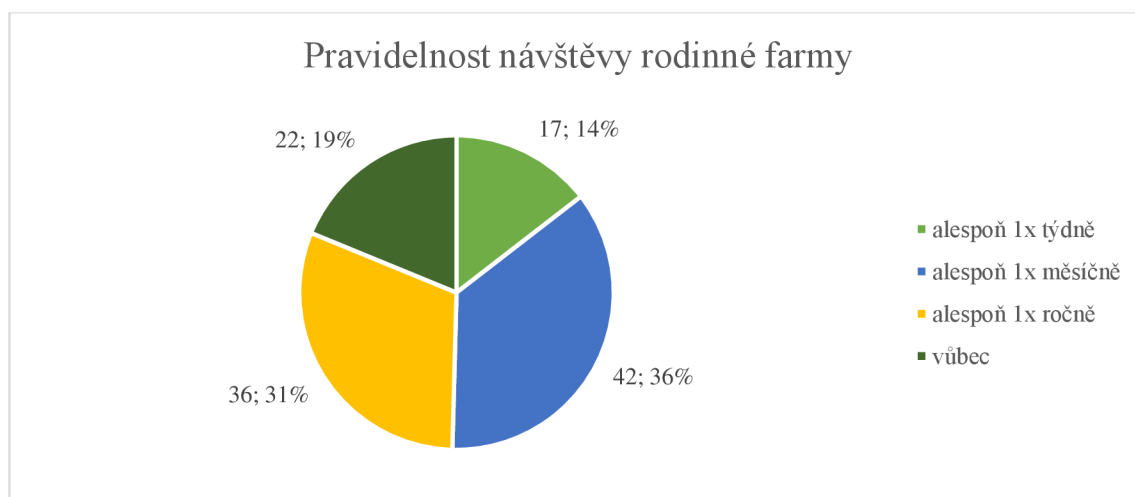
Z Obrázku 10 je zřejmé, že povědomí o rodinných farmách v regionu Východních Čech je poměrně vysoké. Rodinnou farmu zná 101 respondentů (86 %), zbylých 16 respondentů ve svém okolí rodinné farmy nezná (14 %).

Obrázek 11 Účel návštěvy rodinných farem, zdroj: autor

Za jakým účelem navštěvujete rodinné farmy?

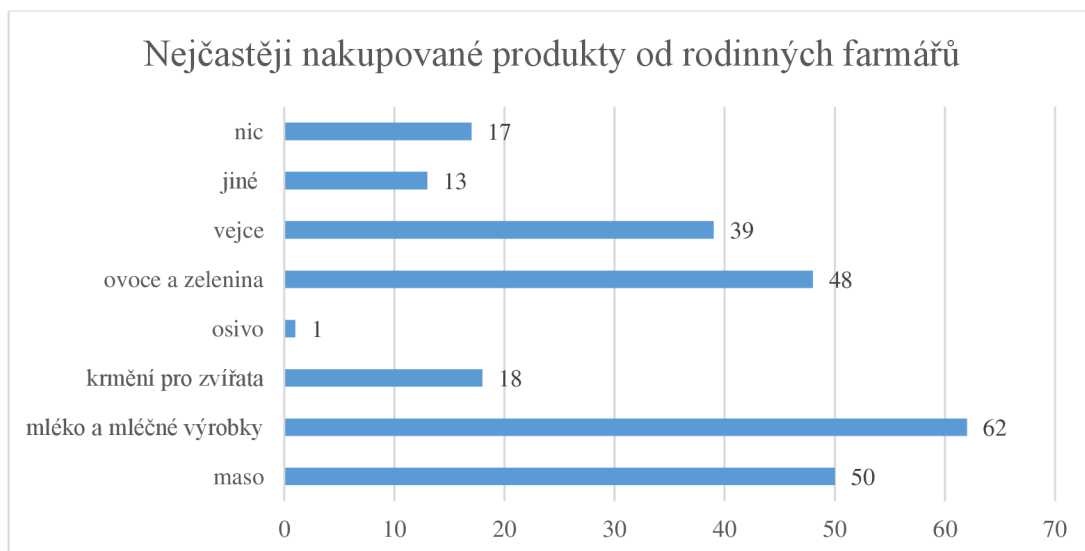
Velké zastoupení respondentů, viz Obrázek 11, navštěvuje farmy za účelem nákupu, přesně 79 respondentů (67 %). Ačkoliv znalost rodinných farem v okolí, dle předešlé otázky, je vysoká, až 23 respondentů farmy nenavštěvuje vůbec (20 %). Jako jiný důvod k návštěvě farmy zvolilo 8 respondentů (7 %), dále 5 respondentů navštěvuje farmu za účelem využití dalších služeb (4 %) a 2 respondenti uskutečnili návštěvu z důvodu zvědavosti (2 %). Tento výsledek se zdá být poměrně pozitivní. Hlavním důvodem návštěvy farmy je nákup farmářských produktů.

Obrázek 12 Pravidelnost návštěv rodinných farem, zdroj: autor

Jak často navštěvujete farmy?

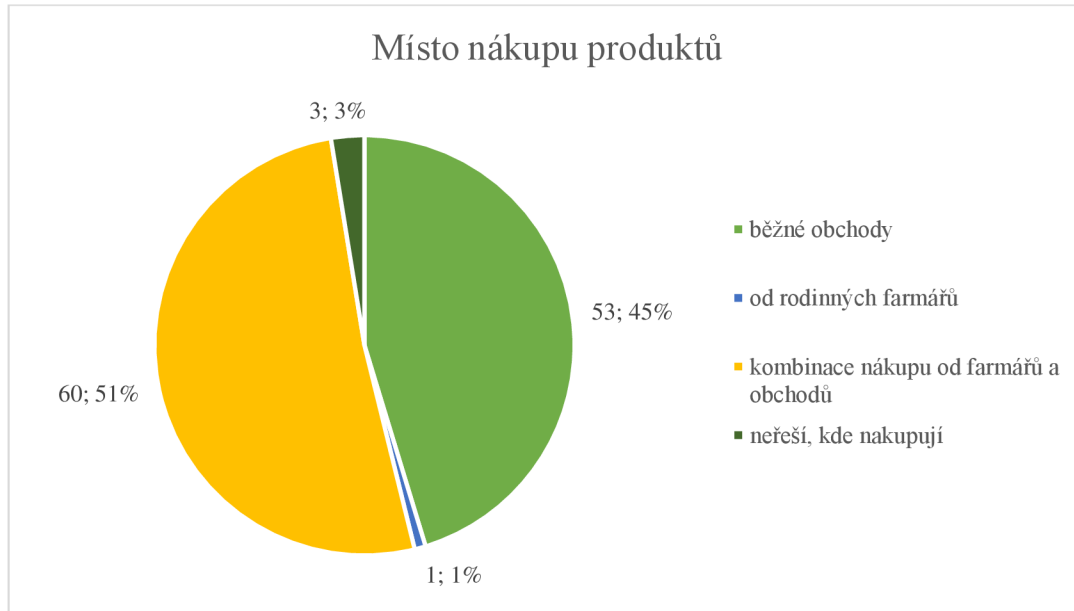
Obrázek 12 znázorňuje četnost návštěv rodinných farem. Možnost návštěvy farmy 1x měsíčně zvolilo 42 respondentů (36 %), 1x ročně navštěvuje farmu 36 respondentů (31 %), 22 respondentů nenavštěvuje farmu vůbec (19 %) a 17 respondentů navštěvuje farmy 1x do týdne (14 %). Důvodem, proč respondenti farmy nenavštěvují, může být i nákup regionálních produktů ve specializovaných obchodech, případně na farmářských trzích.

Obrázek 13 Nejčastěji nakupované produkty od rodinných farmářů, zdroj: autor

Které produkty nakupujete u rodinných farmářů?

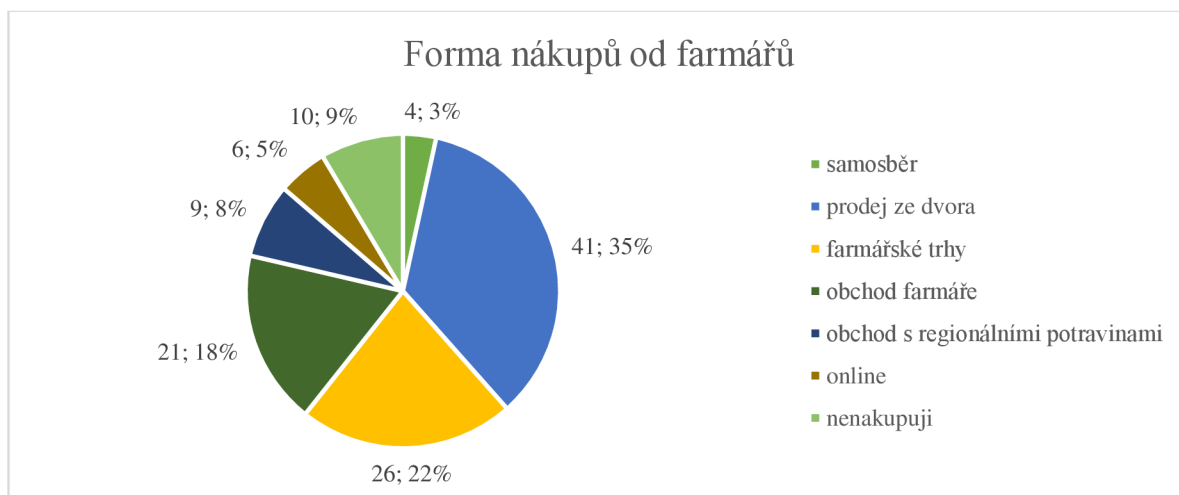
U této otázky bylo možností volby více produktů, viz Obrázek 13. Nejčastěji respondenti nakupují mléko a mléčné výrobky (62 hlasů), dále maso (50 hlasů), ovoce a zelenina (48 hlasů), vejce (39 hlasů), krmění pro zvířata (18 hlasů), osivo (1 hlas). Mezi odpověďmi se ale také objevovala možnost nic (17 hlasů) a jiné (13 hlasů). Je zřetelné, že nejžádanější produkty jsou mléko a mléčné výrobky, maso, ovoce a zelenina a vejce.

Obrázek 14 Místo nákupů produktů, zdroj: autor

Kde nakupujete potraviny?

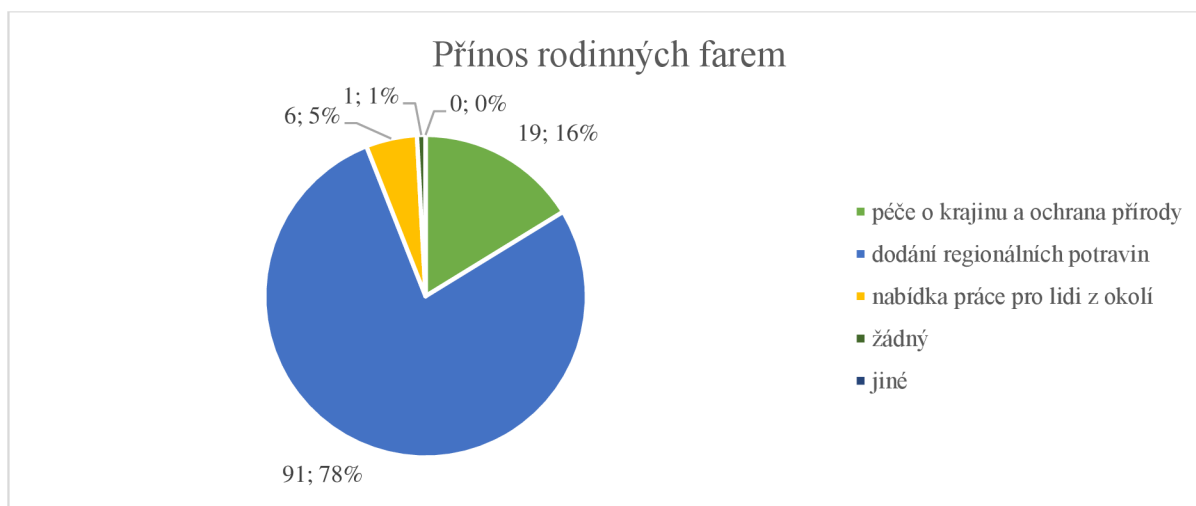
Nákup potravin dle Obrázku 14 nejčastěji probíhá v obchodech s kombinací s nákupem u farmářů, což označilo 60 respondentů (51 %), 53 respondentů nakupují potraviny v běžných obchodech (45 %). 3 respondenti neřeší, kde nakupují (3 %). 1 respondent nakupuje potraviny výhradně od farmářů.

Obrázek 15 Forma nákupů od rodinných farmářů, zdroj: autor

Kde nejčastěji nakupujete od rodinných farmářů?

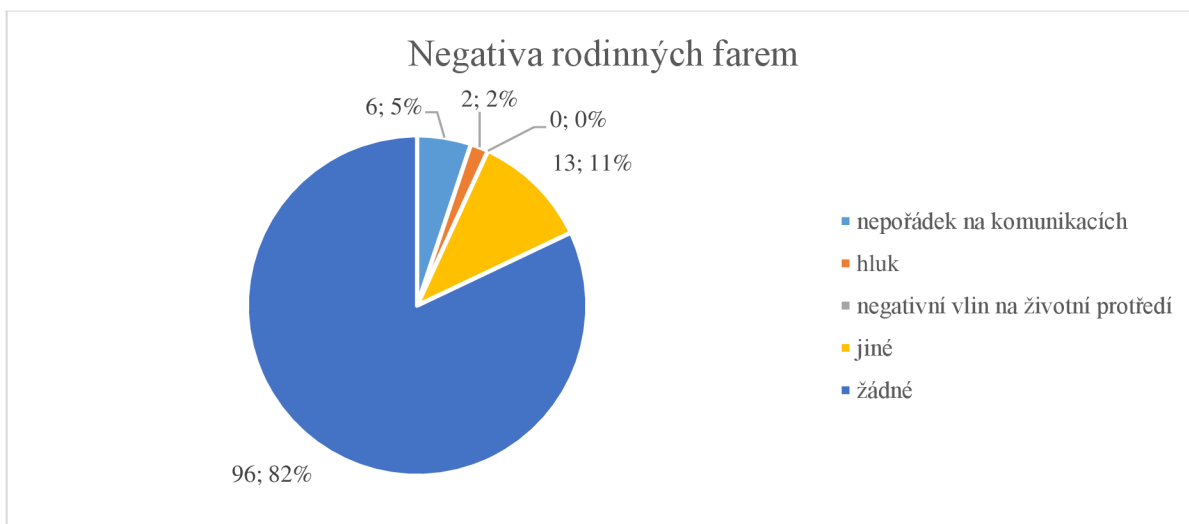
Nejčastějším místem nákupu od rodinných farmářů dle Obrázku 15 je tzv. prodej ze dvora, který volí 41 respondentů (31 %), 26 respondentů nakupuje na farmářských trzích (22 %). Další oblíbenou formou je nákup z prodejny farmáře, což dokazuje 21 respondentů (18 %). Obchod s regionálními potravinami za účelem nákupu navštěvuje 9 respondentů (8 %), přes online portály nakupuje 6 respondentů (5 %) a samosběr volí 4 respondenti (3 %). 10 respondentů nenakupuje od farmářů vůbec (9 %).

Obrázek 16 Přínos rodinných farem, zdroj: autor

Jaký je podle Vás největší přínos rodinných farem?

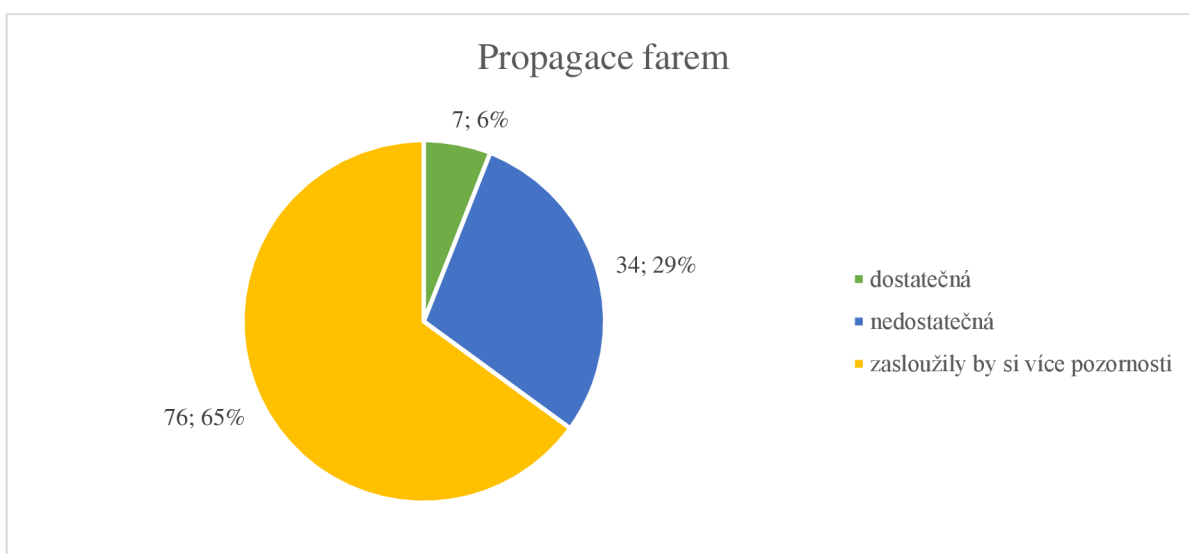
Jako největší přínos rodinných farem dle Obrázku 16 vidí 91 respondentů v dodání regionálních potravin (78 %), péči o krajinu a ochranu přírody považuje za důležitou 19 respondentů (16 %). V neposlední řadě je důležitá nabídka práce pro lidi z okolí, což volilo 6 respondentů (5 %). Podle jednoho respondenta rodinné farmy nemají žádný přínos. Volbu „jiné“ nevolil žádný respondent. Jasně převažující přínos vidí většina respondentů v zásobení místními potravinami.

Obrázek 17 Negativa rodinných farem, zdroj: autor

Jaká jsou podle Vás největší negativa rodinných farem?

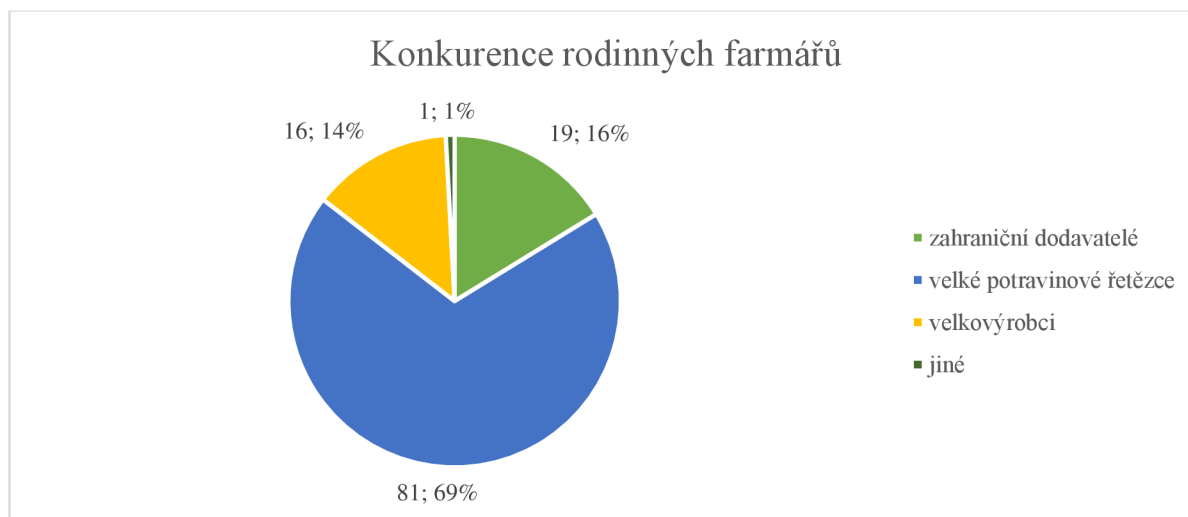
Velmi pozitivní zjištění je podle Obrázku 17, že až 96 respondentů nevnímá žádná negativa rodinných farem (82 %). U 6 respondentů se objevila možnost nepořádku na komunikacích (5 %) a u 2 respondentů hluk (2 %). 13 respondentů vnímá negativa jinde než v nabízených možnostech. Pozitivní zjištění, že žádný z respondentů nevolil negativní vliv na životní prostředí.

Obrázek 18 Propagace rodinných farem, zdroj: autor

Mají rodinné farmy dostatečnou propagaci?

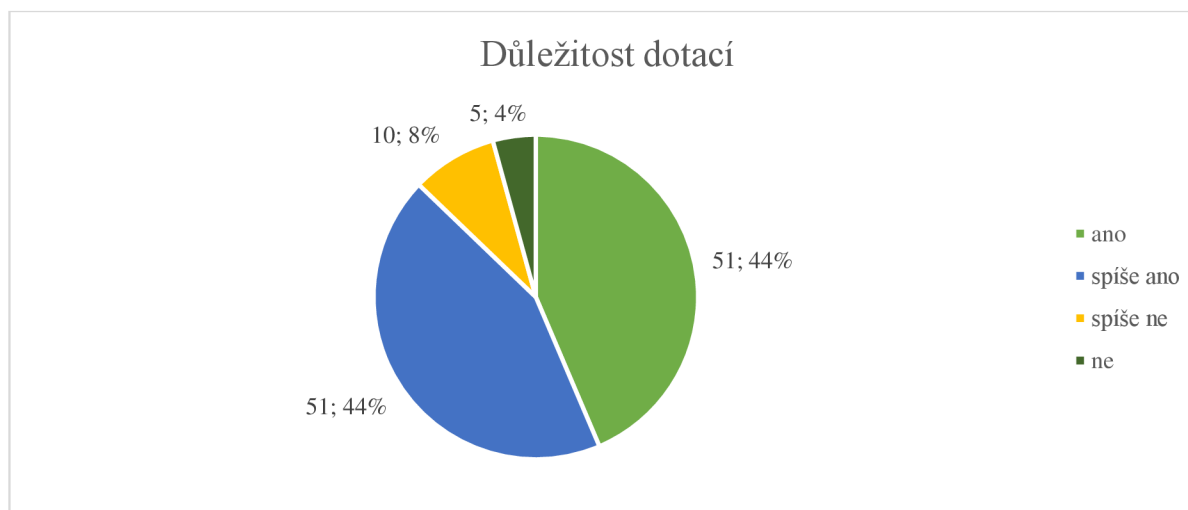
Dostatečnost propagace rodinných farem je vyobrazena na Obrázku 18. 76 respondentů volilo možnost, že by si rodinné farmy zasloužily větší pozornost (65 %). Nedostatečnou propagaci shledává 34 respondentů (29 %). Propagaci jako dostatečnou volilo 7 respondentů (6 %). Zde je jasně zřejmé, že je dle respondentů propagace nedostatečná a měla by se zlepšit.

Obrázek 19 Konkurence rodinných farem, zdroj: autor

Kdo je podle vás největším konkurentem rodinných farmářů?

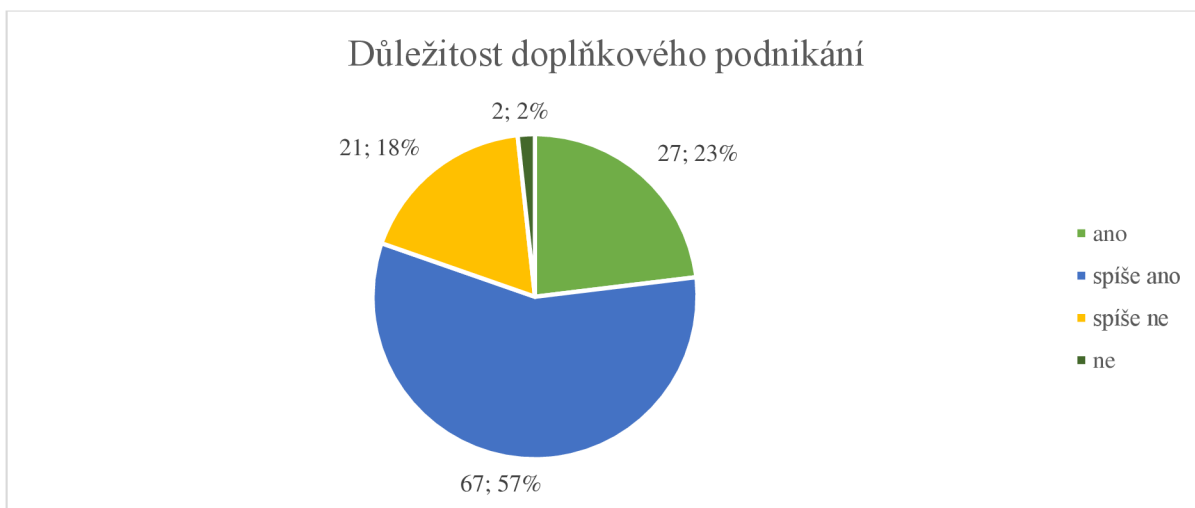
Obrázek 19 značí, že mezi největší konkurenty dle 81 respondentů patří velké potravinové řetězce (69 %), následují zahraniční dodavatelé, které volilo 19 respondentů (16 %) a 16 respondentů vidí konkurenci u velkovýrobců (14 %). Možnost „jiné“ volil jeden respondent (1 %). Problém s velkými potravinovými řetězci můžeme přisuzovat mechanismu nákupu potravin. Farmáři se setkávají s předem určenými výkupními cenami, které se ale často mohou pohybovat hluboko pod cenami výrobních nákladů.

Obrázek 20 Důležitost dotací pro rodinné farmáře, zdroj: autor

Myslíte si, že jsou dotace pro farmáře důležité k zajištění ekonomické stability?

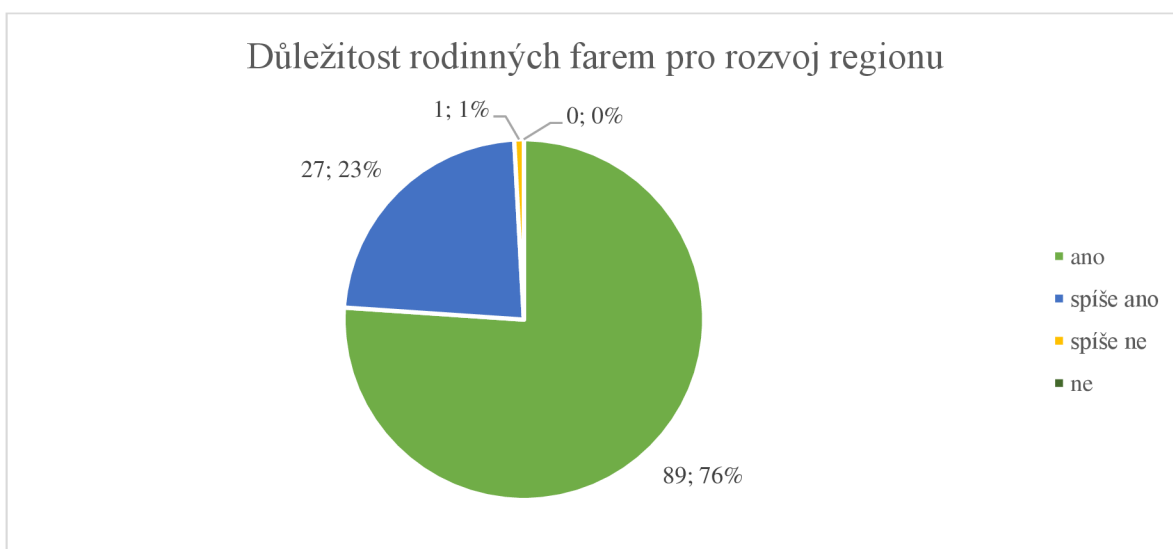
Důležitost dotací je vyobrazena na Obrázku 20. Dotace jsou podle 51 respondentů velmi důležité pro zajištění stability farmářů (44 %), to dále potvrzuje i volba „spíše ano“, kterou volilo 51 respondentů (44 %). Možnost „spíše ne“ volilo 10 respondentů (8 %) a „ne“ 5 respondentů (4 %). Z výsledků této otázky vidíme, že podle veřejného mínění jsou dotace pro zachování ekonomické stability farem důležité.

Obrázek 21 Důležitost doplňkového podnikání pro rodinné farmáře, zdroj: autor

Myslíte si, že doplňkové podnikání (např. agroturistika, penzion) je pro farmáře důležité pro zajištění ekonomické stability?

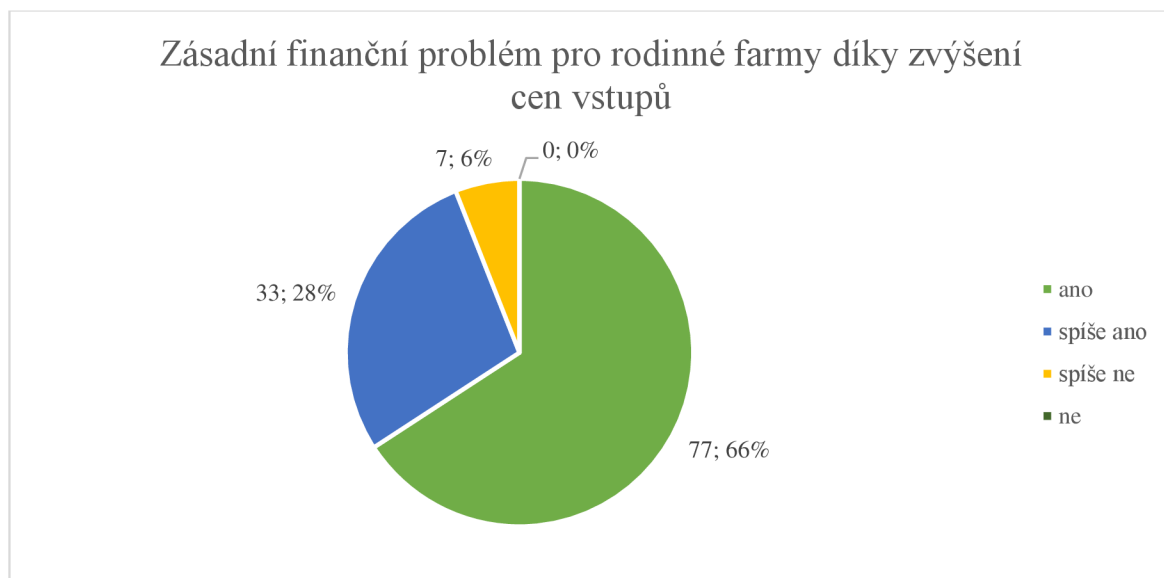
Podle Obrázku 21 vidíme, že se 27 respondentů domnívá, že doplňkové podnikání je velmi důležité pro zajištění ekonomické stability farem. K tomuto názoru se přiklání i 67 dalších respondentů, kteří uvedli možnost „spíše ano“. Menší důležitost doplňkového podnikání volilo 21 respondentů (18 %) a 2 respondenti se domnívají, že doplňkové podnikání není zapotřebí.

Obrázek 22 Důležitost rodinných farem pro rozvoj regionu, zdroj: autor

Myslíte si, že rodinní farmáři jsou důležitou součástí regionálního rozvoje?

Důležitost rodinných farem pro rozvoj regionu dle Obrázku 22 shledává 89 respondentů (76 %). Důležitost vidí i 27 respondentů, kteří zaškrtnuli možnost „spíše ano“ (23 %). Jeden respondent zvolil odpověď „spíše ne“ (1 %) a žádný z respondentů nezvolil „ne“. Zde vidíme, že 99 % ze vzorku respondentů vnímá důležitost rodinných farem v rámci regionálního rozvoje. Může to být právě z důvodu zajištění regionálních potravin, péče o krajinu a ochrany přírody, což nám značí výsledky z jedné z předešlých otázek.

Obrázek 23 Zvýšení vstupů a jejich důsledek na rodinné farmáře, zdroj: autor

Myslíte si, že zvýšení cen vstupů (např. energie, pohonné hmoty) může pro rodinné farmáře představovat zásadní finanční problém?

Zvýšení vstupních cen a jejich důsledek na finanční situaci pro rodinné farmáře je vyobrazen na Obrázku 23. Zvýšení cen vstupů podle 77 respondentů může znamenat pro farmáře zásadní finanční problém (66 %), k tomuto názoru se přiklání i 33 respondentů, kteří uvedli možnost „spíše ano“ (28 %). Dalších 7 respondentů uvedlo možnost „spíše ne“ (6 %) a žádný respondent neuvedl „ne“. Vidíme tedy, že veřejnost se v 94 % shoduje, že navýšení cen vstupů může být velkou komplikací pro rodinné farmáře.

5.3 SWOT analýza

Na základě kvalitativního a kvantitativního šetření byla stanovena SWOT analýza za účelem stanovení silných a slabých stránek rodinných farmářů a zároveň stanovení možných příležitostí a hrozeb z vnějšího prostředí.

Silné stránky (interní)

- pozitivní přístup k půdě (zachování pro další generace),
- vyšší kvalita produktů (regionální produkty),
- lepší lokální dosažitelnost produktů,
- dobrá pověst,
- pozitivní vliv na životní prostředí a krajiny tvorbu,
- silné rodinné vazby.

Slabé stránky (interní)

- nedostatečná propagace a schopnost oslovit zákazníka,
- problém s nástupnictvím v rámci rodiny,
- zastaralé technologie.

Příležitosti (externí)

- kvalitní výrobky pro český trh,
- vytvoření pracovních míst,
- nové technologie a inovace,
- aktivní zapojení do veřejného života na vesnici,
- zachování kulturního dědictví,
- růst produktivity práce (automatizace).

Hrozby (externí)

- nevhodné nastavení dotační politiky,
- velmi složitá administrativa – nárůst administrativní zátěže,
- dovoz dotacemi zvýhodněných produktů ze zahraničí,
- nedostatek pracovní síly,
- rozšíření válečného konfliktu,
- omezení podnikání z důvodů politických a legislativních změn,
- rychle se měnící přírodní a klimatické podmínky (sucho).

Ze SWOT analýzy vyplynulo, že nejvýznamnější silnou stránkou rodinných farmářů je pozitivní přístup k půdě a tendence zachovat půdní úrodnost dalším generacím. Mezi slabé stránky farmářů se řadí nedostatečná propagace veřejnosti pro podporu prodeje jejich výrobků. Největší externí příležitostí je produkce kvalitních regionálních produktů pro český trh. Na druhou stranu největší externí hrozbou jsou nevhodně nastavené dotační podmínky v rámci Evropské unie a také velmi složitá administrativa s tím spojená.

6 Diskuze

6.1 Kvalitativní šetření

Vyhledávání vhodných respondentů pro kvalitativní výzkum bylo časově náročné z důvodu získávání kontaktů na rodinné farmáře. Několik kontaktů autorka získala v rámci své praxe, další kontakty postupně obdržela na doporučení. Na několik rodinných farem bylo obtížné zjistit telefonický kontakt.

Pro potřeby výzkumu bylo osloveno 31 rodinných farmářů, kteří splňovali daná kritéria výzkumu. Nicméně výzkumného šetření se zúčastnilo 24 respondentů.

Rozhovor byl členěn do 5 částí. V první části byly pokládány základní otázky týkající se nejvyššího dosaženého vzdělání a věku respondentů. Druhá část se zabývá specifikacemi farmy. Kdy respondenti s farmařením začali, jaká je velikost, zaměření a systém hospodaření a co farmáře motivuje nadále hospodařit. Ve třetí části je řešena personální politika, a sice kolik je zaměstnáno rodinných příslušníků, výhody a nevýhody jejich spolupráce a zda mají farmu komu předat, či zaměstnávají i osoby mimo rodinu. Čtvrtá část řeší regionální otázky, jako je zájem o jejich výrobky, zda jsou držiteli regionálního ocenění, co přináší danému regionu, pozitiva a negativa regionu, zájem o rozvoj, strukturu konkurence a nástroje pro zvýšení konkurenceschopnosti. Poslední část rozhovoru obsahuje finanční problematiku dotací, cenu a kvalitu zahraničních výrobků, zvýšení cen vstupů, výkupní ceny a způsob prodeje.

Kvalitativního výzkumného šetření se zúčastnilo 23 mužů a 1 žena. Tento nepoměr lze vysvětlit fyzickou náročností tohoto odvětví. Fyzickou náročnost zmiňují Umstätter et al. (2022), kteří zjistili, že pracovní přetížení v zemědělství může mít významné dopady na zdraví farmářů. Pracovní zátěž byla vyčíslena na 60 – 66 hodin týdně. Například syndrom vyhoření postihuje mnohem častěji zemědělce než ostatní členy společnosti.

V průměru byl věk 48, což by mohlo značit trend odlivu mladých lidí ze zemědělství. Tuto teorii potvrzuje Aldanondo Ochoa et al. (2007), který tvrdí, že potomci zemědělců mají tendenci odcházet za pracovními příležitostmi do jiného oboru. Průměrný věk provozovatelů rodinných zemědělských podniků je tedy velmi vysoký.

Nejvíce jsou zastoupeni respondenti se středoškolským vzděláním zakončeným maturitní zkouškou.

Specifikace farmy

18 farmářů hospodaří po vzoru rodinné tradice, dalších 5 farmářů začalo hospodařit po navrácení restitucí a jedna účastnice se provdala do zemědělské rodiny. Tuto statistiku podporuje studie od Stockdalea a Ferguson (2020), která naznačuje silný vztah k rodinné tradici a povinnost převzetí farmy.

Průměrná plocha zemědělské půdy rodinných farmářů činí 96 hektarů orné půdy, 9 hektarů trvalých travních porostů. Pouze jeden farmář vlastní les o rozloze 1 hektar. Velikost zemědělské půdy je nad českým průměrem. Ministerstvo zemědělství (2021) ve své situační a výhledové zprávě uvádí, že v České republice fyzické osoby hospodaří průměrně na 42,3 hektarech zemědělské půdy.

Všichni farmáři se věnují rostlinné výrobě, pouze čtvrtina z nich se zabývá i živočišnou výrobou. Z toho výkrmem skotu se zabývají 4 farmáři, chovají v rozmezí 20 až 300 kusů dobytka. Další 2 farmáři chovají drůbež. Jeden chová brojlerů (32 000 ks/rok) a druhý krůty (18 000 ks/rok). Dalších 7 farmářů uvádí, že chová drobná hospodářská zvířata pro vlastní spotřebu či zájmové využití, jako jsou koně, ovce, kozy, kachny, husy, slepice a králíci. Dále 6 farmářů poskytuje další služby (sečení, balíkování atd.).

16 dotazovaných farmářů se věnuje konvenčnímu typu zemědělství, následuje konvenční v kombinaci s integrovaným, kterému se věnuje 6 farmářů. Jeden farmář se věnuje konvenčnímu i ekologickému zemědělství, čistě integrovanému a ekologickému zemědělství také jen jeden farmář. V konvenční zemědělství dle Verdi et al. (2022) je velká spotřeba neobnovitelných zdrojů a dochází často k eutrofizaci a okyselení půd a vod, ale Stubenrauch et al. (2021) dodává, že díky vysoké produkci konvenční zemědělství usnadnilo dostupnost potravin pro mnohem více lidí než například zemědělství v ekologickém režimu.

Nejčastější odpověď ohledně motivace byla rodinná tradice a silný vztah k zemědělství. Dále samozřejmě zisk, ale také uznání a kladná odezva od zákazníků a motivace vybudovat úspěšný podnik a usnadnit tak start budoucí generaci. Budoucnost systému rodinného hospodaření závisí na pocitu připoutanosti rodiny a dalších generací k rodinnému hospodaření a jejich touze pokračovat v rodinném dědictví, jak ve své studii tvrdí Shafati a Javad Zahedi (2022).

Personální politika

S chodem farmy nejčastěji pomáhá jeden člen rodiny. Mezi výhody spolupráce patří časová flexibilita a práce i za nepříznivého počasí. Dále vysoká zainteresovanost a velká zodpovědnost. Mezi hlavní nevýhodu patří odlišný názor na určitou situaci díky generačním rozdílům a společné hledání kompromisu. Dle výzkumu Dudka a Pawlowské (2022) bylo zjištěno, že mladí zemědělci častěji uplatňují inovativní strategie hospodaření, na druhou stranu mají ale potíže s přístupem k půdě a kapitálu, což by mělo být podkladem pro zajištění finanční podpory pro mladé zemědělce z evropských fondů. Tato podpora by měla napomoci k zachování modelu rodinných farem, kdy tento trend má spíše klesající tendence. Polovina zemědělců má i další zaměstnance.

Polovina zemědělců si vychovává následující generaci, které farmu předá. Nicméně druhá polovina dotazovaných nemá farmu komu předat z důvodu nezájmu potomků o toto odvětví či jejich úplné absence. Problém převodu hospodaření na mladší generaci je potvrzen i ve studii Almanonda Ochoy et al (2007), který uvádí, že z celkového počtu 61 rodinných farmářů má nástupce pouze 39 farem a bez nástupce je 22 farem.

Regionální politika Východních Čech

11 farmářů se shodlo, že poptávka je srovnatelná s produkcí, zvyšující se poptávku zaznamenalo 6 farmářů, 3 farmáři pocítují snížení poptávky a 4 farmáři uvedli, že se poptávka během roku mění.

4 z respondentů obdrželi regionální ocenění. A za přínos těchto ocenění považují propagaci farmy, příliv nových zákazníků a kladné preferenční body v Programu rozvoje venkova. Dalším benefitem tohoto ocenění je jejich osobní uspokojení z vykonané práce.

17 účastníků kvalitativního výzkumu se shoduje, že největším přínosem pro region je péče o krajinu. Toto tvrzení podpořily i Hosnedlová (2022) a Gorgoňová (2018), které tvrdí, že rodinní farmáři jsou spjati s půdou, na které hospodařili jejich předci a jednoho dne budou hospodařit jejich potomci. Jde tedy o rodinnou tradici. Cílí na správné zacházení s půdou a vodou a řeší celkově ochranu životního prostředí. Gołębiowska et al. (2018) dodává, že vztah mezi zemědělstvím a životním prostředím je neoddělitelný a má charakter zpětné vazby. Zemědělská výroba je plně závislá na přírodních zdrojích a její dopad na životní prostředí je patrný, především v produkci CO₂.

Dalšími nezanedbatelnými přínosy jsou zaměstnávání lidí z okolí farmy, finanční podpora sportovních a kulturních spolků, zajištění služeb obci (sekání trávy, odklizení sněhu atd.). V neposlední řadě produkce regionálních potravin a dále také organizace různých kulturních a vzdělávacích akcí a odborných exkurzí.

Nejčastěji farmáři spatřují ve svém regionu negativní vliv globální klimatické změny, která má za následek úbytek dešťových srážek. Změnu klimatu a následné problémy v zemědělském odvětví potvrzuje studie od Hauserové (2018). Vzhledem k blízkosti farem od měst Hradec Králové a Pardubice je situace s pozemky v rámci rozrůstání se těchto měst složitá. Vysoké ceny za pozemky jsou nedosažitelné pro zemědělce. Dále problémy s lidmi, kteří se přistěhovali z měst do vesnic a vadí jim znečištěné komunikace, případně zápach z farem či polí. Mezi velká negativa patří také nedostatek pracovní síly, se kterou se potýká obor zemědělství obecně.

Za jasné pozitivum lze považovat silnou kupní sílu obyvatel dvou krajských měst. Dále také kvalitní půdy a dobrou infrastrukturu.

16 farmářů se zajímá o rozvoj regionu, z toho 5 jich dodalo, že se zajímají především o územní plánování a 8 farmářů uvedlo nezájem o rozvoj.

16 farmářů vnímají největší konkurenci z důvodu boje o pozemky u velkých zemědělských podniků a u obchodních řetězců, které nabízejí zahraniční produkty nakoupené za nízké ceny. 8 farmářů nepocítuje konkurenci vůbec.

Pro zvýšení konkurenceschopnosti 12 farmářů zmiňuje vysokou kvalitu produktů, dále se účastní farmářských trhů, případně prodávají ze dvora a využívají různé formy reklamy

(na sociálních sítích, rozhlas atd.). Jsou také zmiňovány investice do nových technologií a sebevzdělávání. 12 farmářů nevyužívá žádné nástroje pro zvýšení konkurenceschopnosti.

Finanční politika

Všichni farmáři výjma jedné respondentky pobírají přímé dotace SAPS. Dále jsou zařazeni do dalších dotačních programů, jako například PRV, Greening, PGRLF, IPZ, Mladý zemědělec, Mladý začínající zemědělec, dotace za plodiny s vysokou pracností, s vysokým obsahem bílkovin, dotace na dobytčí jednotku, na drůbež, LFA, ekologické.

Otázka nutnosti dotační podpory dotazované rozdělila na dvě skupiny. První skupina o 13 farmářích je přesvědčena o tom, že bez dotací v zemědělství nelze fungovat. Druhá skupina o 11 farmářích tvrdí, že by se bez dotací užívali, avšak by nemohli investovat například do oprav a ochrana přírody by nebyla tak efektivní. Dále většina argumentuje, že pokud by dotační politika byla nastavena jiným způsobem (omezení dovozu komodit ze zahraničí), dotace by nebyly zapotřebí.

19 farmářů neprovozuje žádné další podnikání. Zato 5 farmářů provozuje prodejny, penziony mlékárny nebo i výcvik koní a považují to za velmi důležitou součást finančního zajištění stability farmy. Tuto teorii potvrzuje i Suess-Reyes s Fuetschem (2016) a zároveň i Grillini et al. (2023), kteří uvádějí, že diverzifikace podnikání slouží ke snížení finančního rizika. 2 farmáři z celkového počtu mají pracovní úvazek mimo zemědělství.

23 farmářů vidí výrazný problém v dovozu výrobků ze zahraničí, které srážejí výkupní ceny na českém trhu. Místní kvalitní výrobky nemají šanci se dostat na stejnou cenu jako dovezené (často méně kvalitní) výrobky. Pouze jeden farmář se vyjádřil, že v dovozu nevidí problém.

Na otázku ohledně zvýšení cen vstupů odpověděli všichni farmáři totožně. Zvýšení cen vstupů vnímají velmi negativně. Někteří musí zareagovat zvýšením cen výrobků, pokud je to tržně možné. Také si stěžují na neetické chování obchodníků s hnojivem, kteří využili dané situace a hnojiva několikanásobně zdražili. Při pěstování zeleniny jsou tak velké výkyvy, že se nevyplatí sklídit a prodat a zemědělci zeleninu zaorají.

Vzhledem k faktu, že se výkupní, případně prodejní ceny blíží cenám výrobním, 21 farmářů je nespokojených s výkupními cenami. Velký problém vidí u obchodních řetězců, které nejsou ochotné vykoupit produkty za adekvátní cenu.

Nejčastější formou prodeje výrobků a surovin je výkup, který označilo 11 respondentů. Prodej ze dvora nabízí 5 farmářů a samosběr pouze jeden farmář. Zbylí farmáři využívají kromě výkupu a prodeje ze dvora i další možnosti odbytu (farmářské trhy, pojezdne prodejny, webové portály jako www.scuk.cz nebo www.rohlik.cz).

Zásadním problémem je dle farmářů nesoběstačnost v zásobování obyvatel potravinami z národní produkce a cítí uží potřebu adekvátně motivovat mladé lidi k návratu do zemědělské výroby. Farmáři také řeší problém díky složité administrativě elektronické evidence.

Zhu et al. (2024) potvrzuje tento fakt studií, kde uvádí, že neúplný politický rámec, nestandardizované systémy řízení a nedostatečná infrastruktura služeb činí farmářům nemalé obtíže. Orgány místní samosprávy proto musí pokračovat v zavádění potřebných opatření a aktivně vést a podporovat rodinné farmy, aby plnily svou klíčovou roli při zajišťování potravinové bezpečnosti a podpoře udržitelného rozvoje zemědělství.

6.2 Kvantitativní šetření

Pro kvantitativní šetření byl vytvořen dotazník, který byl následně vložen do Google Formuláře. Po vyplnění 117 dotazníků veřejností bylo výzkumné šetření ukončeno. Následovala analýza dotazníkového šetření. Šetření bylo zaměřeno na povědomí veřejnosti o problematice rodinných farem.

Kvantitativního výzkumu se zúčastnilo 24 mužů a 93 žen a z celkového počtu všech dotazovaných bylo 42 % ve věkové kategorii 31 – 40. Je zjevné, že větší zájem o původ nakupovaných produktů mají ženy.

Nejvíce jsou zastoupeni v tomto šetření respondenti se středoškolským vzděláním zakončeným maturitní zkouškou, následně pak respondenti s vysokoškolským vzděláním. Respondenti mají nejčastěji statut zaměstnance, a pracují ve velké míře ve zdravotnictví.

Z dotazníkového šetření vyplynulo, že široká veřejnost povědomí o rodinných farmách má. Zájem veřejnosti o lokální produkty či suroviny rodinných farem ve Východočeském regionu je významný. Díky stále se zvyšující životní úrovni stoupají i požadavky na kvalitu a bezpečnost potravin, což potvrzuje studie od Huang et al. (2022), kteří tvrdí, že zlepšená životní úroveň obyvatelstva se promítá zvýšenou poptávkou po rozmanitých, výživných a bezpečných potravinových zdrojích. Gracia a Barreiro-Hurlé (2019) dále dodávají, že spotřebitelské postoje procházejí hlubokým posunem od pouhého uspokojování hladu k upřednostňování kvality, zdraví a bezpečnosti.

Respondenti uvedli, že nejčastější důvod návštěvy rodinných farmářů je za účelem nákupu jejich produktů. Respondenti obecně nakupují nejvíce v kombinaci od farmářů a z běžných obchodů. Stále častěji si zákazníci vybírají lokální potraviny od farmářů, a to mléko, mléčné výrobky a maso. Vzhledem ke zvyšujícímu se zájmu o regionální potraviny je podporována organizace farmářských trhů nejen krajskými městy, ale i dalšími organizacemi, jako například Agrární komora. Tímto se produkty stávají dostupnější pro širokou veřejnost. Zákazníci jsou ale ochotni i navštívit vybranou farmu za účelem nákupu jejich produktů.

Za přínos rodinných farem veřejnost považuje péči o krajinu a znalost místního prostředí, toto tvrzení potvrzuje výzkum od Baliwady (2018), která tvrdí, že rodinné farmy zajišťují ochranu a udržitelné využívání přírodních zdrojů. Dále dodává, že rozmanité zemědělské aktivity rodinných farem podporují udržitelnost životního prostředí, chrání biologickou rozmanitost a přispívají ke zdravější a vyvážené stravě. Guth et al. (2022) dále dodávají, že jednou z nejdůležitějších priorit Společné zemědělské politiky Evropské unie je nutnost zajistit dostatečnou efektivitu zemědělského sektoru v návaznosti na dostatečnou produkci bez dalšího negativního dopadu na přírodní prostředí. A upozorňují, že vztah mezi efektivitou a environmentální rovnováhou nebyl v rámci podpory rodinných farem zatím detailněji stanoven.

Dalším důležitým přínosem rodinných farmářů je produkce regionálních potravin a surovin. Na důležitost rodinných farem v zajištění lokálních produktů poukazuje Hosnedlová (2022) a zároveň studie Baliwady (2018).

Veřejnost neshledává žádná negativa rodinných farem. Myslí si, že farmáři jsou nedílnou součástí regionálního rozvoje, a tudíž by si zasloužili více pozornosti při propagaci.

Za největší konkurenci rodinných farmářů veřejnost považuje velké potravinové řetězce, kdy se farmáři setkávají s předem určenými výkupními cenami, které se ale pohybují často pod cenami výrobními. Další konkurenty veřejnost shledává v zahraničních dodavatelích.

Většina respondentů se shodla, že dotace jsou velmi důležité pro zajištění finanční stability farmářů. Dudek a Pawlowska (2022) upozorňují na potřebu dotační podpory, která může být zásadní pro udržení podnikání farmářů. Evropská unie v rámci Společné zemědělské politiky vyčlenila značné finanční prostředky na ulehčení vedení zemědělských podniků v jejich počátcích. Guth et al. (2022) uvádí, že víceletý finanční rámec Evropské unie na období 2021 – 2027 zvýší financování malých a středních zemědělských podniků. Veřejnost také hodnotí doplňkové podnikání jako velmi důležité pro zajištění finanční stability farmářů. Studie Lankastera (2012) potvrzuje, že farmy jsou stále více nakloněny k uplatňování dalších inovací ke snížení finančních rizik a zajištění pokračování své činnosti.

Avšak studií od Chmieliński et al. (2023) bylo prokázáno, že pouze relativně malé farmy (s ekonomickou velikostí pod 8 000 EUR standardního výstupu) vykazují tendence k diverzifikaci zemědělských činností. Farmy s větší ekonomickou velikostí si již vytvořily pevné vztahy s trhem, což ovlivňuje rozhodování členů rodiny věnovat se zemědělské činnosti, s vyloučením nezemědělských zdrojů příjmů.

Výrazný finanční problém pro farmáře představuje dle veřejnosti zvýšení cen vstupních nákladů.

7 Závěr

Cílem diplomové práce bylo analyzovat současný stav rodinných zemědělských farem v regionu Východních Čech. Jaké faktory rozvoje těchto farem jsou nejpodstatnější a jejich přínosy pro daný region. Dalším cílem bylo zároveň poukázat na možné nedostatky a sestavení návrhu opatření proti těmto nedostatkům.

Rozhovory s respondenty z oblasti rodinných farem v regionu Východních Čech nastínily současnou prosperitu, problémy a vize.

Jeden z hlavních přínosů pro region je kvalitní péče o půdu. Vlivem rodinné tradice mají farmáři bližší vztah k zemědělské půdě a tím je zajištěno zkvalitnění půdy pro budoucí generace. Neméně významným přínosem je produkce lokálních produktů.

Rodinné farmy se setkávají s mnoha překážkami, které jim komplikují jejich fungování, rozvoj i propagaci. Avšak jejich silná vůle a zápal pro zemědělství jim dodává motivaci k dalšímu pokračování. Někteří si své následovníky vychovávají, nicméně vlivem fyzické náročnosti a objemné a nesrozumitelné byrokracii, se mnohdy daný nástupce rozhodne upustit od záměru stát se farmářem. Významnou komplikací pro farmaření ve Východočeském regionu představuje výrazná konkurence na trhu s pozemky. Nesouměrnost v dotační politice v rámci Evropské unie způsobuje značné problémy na trhu zemědělských komodit.

Podstatným faktorem rozvoje farem je kladná zpětná vazba od zákazníků a dotační podpora.

Dotazníkové šetření s veřejností prokázalo, že obyvatelé východočeského regionu mají značný zájem o kvalitní lokální potraviny a suroviny z rodinných farem. Velká návštěvnost těchto farmářských trhů značí silící trend oblíbenosti regionálních potravin. Veřejnost oceňuje také péči o krajinu a znalost místního prostředí. Díky tomuto jsou rodinní sedláci nedílnou součástí rozvoje východočeského regionu. Nedostatečná propagace je vnímána jako jedna z největších překážek rozvoje rodinných farem.

Farmáři a veřejnost se shodují na těchto bodech:

- zvyšující se zájem o regionální výrobky,
- udržitelná péče o krajinu,
- distribuce regionálních potravin a surovin,
- největší konkurence jsou zahraniční dodavatelé a velké potravinové řetězce,
- nutnost dotací pro ekonomickou stabilitu,
- rodinné farmy jsou důležitou součástí regionálního rozvoje,
- problematika navýšení cen vstupů.

Farmáři a veřejnost se neshodují na těchto bodech:

- potřeba doplňkové podnikání (farmáři uvádějí, že nepotřebují a veřejnost uvádí, že potřebují),
- negativa rodinných farem (veřejnost neshledává žádné, farmáři vidí problém při stížnostech veřejnosti na hlučnost práce, zápach, prašnost...).

Návrhy na zlepšení pozice rodinných farmářů z pohledu veřejné správy:

- redukce administrativní zátěže,
- zatraktivnit zemědělské obory pro mladé lidi,
- úprava dotačního systému za účelem narovnání podmínek domácích farmářů vůči zahraničním dodavatelům,
- zákonné zakotvení definice rodinných farem a zjednodušení legislativy pro vznik nové farmy či mezigenerační převod.

Návrh na zlepšení ze strany rodinných farmářů:

- zvýšení a zkvalitnění propagace rodinných farem.

Hypotéza 1 byla potvrzena. Rodinné farmy jsou velmi důležité při produkci regionálních potravin. Shoda panuje u farmářů i veřejnosti.

Hypotéza 2 byla částečně potvrzena. Farmáři musí diverzifikovat své podnikání pro udržení ekonomické stability. Hypotéza nebyla potvrzena většinovým počtem farmářů. Veřejností je diverzifikace vnímána jako významný prvek pro udržení ekonomické stability.

Hypotéza 3 byla potvrzena. Farmáři musí využít dotační podporu pro udržení ekonomické stability. Shoda nastala u farmářů i veřejnosti.

8 Literatura

8.1 Tištěné zdroje

- Andreska D. 2012. Z historie zemědělství II. Prameny a studie. Národní zemědělské muzeum Praha, Praha.
- Aldanondo Ochoa AM, Casanovas Oliva V, Almansa Sáez C. 2007. Explaining farm succession: the impact of farm location and off-farm employment opportunities. *Spanish Journal of Agricultural Research* **5(2)**:214–225.
- Alsos A, Carter S, Ljunggren E, Welter F. 2011. Introduction: researching entrepreneurship in agriculture and rural development. Edward Elgar Publishing, Cheltenham.
- Baliwada H. 2018. Family Farming: Status and Strategies. *New Age International Journal of Agricultural Research and Development* **2(1)**:21–32.
- Barbieri C. 2013. Assessing the sustainability of agritourism in the US: a comparison between agritourism and other farm entrepreneurial ventures. *Journal of Sustainable Tourism* **21(2)**:252–270.
- Breitenbach R, Foguesatto CR. 2023. Should I stay or should I go? Gender differences and factors influencing family farm business succession in Rio Grande do Sul, Brazil. *Land Use Policy* (e128) DOI: 10.1016/j.landusepol.2023.106597.
- Canwat V, Onakuse S. 2022. Organic agriculture: A fountain of alternative innovations for social, economic, and environmental challenges of conventional agriculture in a developing country context. *Cleaner and Circular Bioeconomy* (e3) DOI:10.1016/j.clcb.2022.100025.
- Cavicchioli D, Bertoni D, Frisio DG, Pretolani R. 2019. Does the future of a farm depend on its neighbourhood? Evidence on intra-family succession among fruit and vegetable farms in Italy. *Agricultural and Food Economics* (e7) DOI: 10.1186/s40100-019-0129-5.
- Chmieliński P, Pawłowska A, Bocian M. 2023. On-farm or off-farm? Diversification processes in the livelihood strategies of farming families in Poland. *Social Sciences & Humanities Open* (e8) DOI: 10.1016/j.ssaho.2023.100575.
- Dudek M, Pawłowska A. 2022. Can succession improve the economic situation of family farms in the short term? Evidence from Poland based on panel data. *Land Use Policy* (e112) DOI:10.1016/j.landusepol.2021.105852.
- Gołębiowska B, Pajewski T. 2018. Positive and negative externalities of management illustrated by the case of agricultural production. *Journal of Agribusiness and Rural Development* **48(2)**:113–120.
- Gorgoňová Š. 2018. Rodinné farmy u nás a v Evropě. *Fórum ochrany přírody* **3**:31–33.
- Gracia A, Barreiro-Hurlé J. 2019. Making Sense of Information Overload: Consumer Ranking of Nutritional Claims in Cereal Based Products. *Nutrients* (e11) DOI: 10.3390/nu11122858.

- Grillini G, Sacchi G, Streifeneder T, Fischer Ch. 2023. Differences in sustainability outcomes between agritourism and non-agritourism farms based on robust empirical evidence from the Tyrol/Trentino mountain region. *Journal of Rural Studies* **104**:103–152.
- Guth M, Stępień S, Katarzyna Smędzik-Ambroży K, Anna Matuszczak A. 2022. Is small beautiful? Technical efficiency and environmental sustainability of small-scale family farms under the conditions of agricultural policy support. *Journal of Rural Studies* **89**:235–247.
- Hadjielias E, Christofi M, Tarba S. 2021. Knowledge hiding and knowledge sharing in small family farms: A stewardship view. *Journal of Business Research*. **137**:279–292.
- Hauserová E. 2018. Encyklopedie soběstačnosti pro 21. století: farmář, pastevec, sběrač: soběstačnost farmy či usedlosti. Stanislav Juhaňák - Triton, Praha.
- Hendl J. 2016. Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál.
- Huang X, Feng C, Qin J, Wang X, Zhang T. 2022. Measuring China's agricultural green total factor productivity and its drivers during 1998–2019. *Science of The Total Environment* (e829) DOI: 10.1016/j.scitotenv.2022.154477.
- Ivanega J. 2012. Z historie zemědělství. Národní zemědělské muzeum Praha, Praha.
- Jehlička P, Grīviņš M, Visser O, Balázs B. 2020. Thinking food like an East European: a critical reflection on the framing of food systems. *Journal of Rural Studies* **76**:286–295.
- Lankester A. 2012. Self-perceived roles in life and achieving sustainability on family farms in North-eastern Australia. *Australian Geographer* **43(3)**:233–251.
- Lorencová E, Frélichová J, Nelson E, Vačkář D. 2013. Past and future impacts of land use and climate change on agricultural ecosystem services in the Czech Republic. *Land Use Policy* **33**:183–194.
- Meemken EM, Qaim M. 2018. Organic Agriculture, Food Security, and the Environment. *Annual Review of Resource Economics* **10(1)**:39–63.
- Olecká I, Ivanová K. 2010. Metodologie vědecko-výzkumné činnosti. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc.
- Pinto-Correia T, Rivera M, Guarín A, Grivins M, Tisenkopfs T, Paola A. Hernández PA. 2021. Unseen food: The importance of extra-market small farm's production for rural households in Europe. *Global Food Security* (e30) DOI: 10.1016/j.gfs.2021.100563.
- Rybář P. 2008. Přírodou z Polabí k hraničním horám: vybrané kapitoly o přírodě, krajině a životním prostředí Královéhradeckého kraje. Hradec Králové: Královéhradecký kraj.
- Shafati M, Javad Zahedi M. 2022. Meta-summary of Family Farm Survival Strategies. *Journal of Rural Research* **13(2)**:190–209.
- Sibhatu KT, Qaim M. 2018. Review: Meta-analysis of the association between production diversity, diets, and nutrition in smallholder farm households. *Food Policy* **77**:1–18.

- Stockdale A, Ferguson S. 2020. Planning to stay in the countryside: The insider-advantages of young adults from farm families. *Journal of Rural Studies* **78**:364–371.
- Stubenrauch J, Ekaradt F, Heyl K, Garske B, Schott VL, Ober S. 2021. How to legally overcome the distinction between organic and conventional farming - Governance approaches for sustainable farming on 100% of the land. *Sustainable Production and Consumption* **28**:716–725.
- Suess-Reyes J, Fuetsch E. 2016. The future of family farming: A literature review on innovative, sustainable and succession-oriented strategies. *Journal of Rural Studies* **47**:117–140.
- Sutherland LA, Barlagne C, Barnes A. 2019. Beyond hobby farming: towards a typology of non-commercial farming. *Agriculture and Human Values* **36(3)**:475–493.
- Štětka A. 2007. *Selská historie, aneb, Zemědělství v Hostivici*. Město Hostivice, Hostivice.
- Šūmane S, Kunda I, Knickel K, Strauss A, Tisenkopfs T. 2018. Local and farmers' knowledge matters! How integrating informal and formal knowledge enhances sustainable and resilient agriculture. Online. *Journal of Rural Studies* **59**:232–241.
- Thanh Hai L et al. 2020. Integrated farming system producing zero emissions and sustainable livelihood for small-scale cattle farms: Case study in the Mekong Delta, Vietnam. *Environmental Pollution* (e265) DOI:10.1016/j.envpol.2020.114853.
- Umstätter CH, Mann S, Werner J. 2022. A simple measure for workload as a social sustainability indicator for family farms. *Environmental and Sustainability Indicators* (e14) DOI:10.1016/j.indic.2022.100180.
- Verdi L, Marta AD, Falconi F, Orlandini S, Mancini M. 2022. Comparison between organic and conventional farming systems using Life Cycle Assessment (LCA): A case study with an ancient wheat variety. *European Journal of Agronomy* (e141) DOI:10.1016/j.eja.2022.126638.
- Yue CH, Alfnes F, Jensen HH. 2009. Discounting Spotted Apples: Investigating Consumers' Willingness to Accept Cosmetic Damage in an Organic Product. *Journal of Agricultural and Applied Economics* **41(1)**:29–46.
- Zagata L, Sutherland LA. 2015. Deconstructing the 'young farmer problem in Europe': Towards a research agenda. *Journal of Rural Studies* **38**:39–51.
- Zhu W, Chen J, Liang X, Li D, Chen K. 2024. Government regulations, benefit perceptions, and safe production behaviors of family farms -- a survey based on Jiangxi Province, China. Online. *Journal of Cleaner Production* (e450) DOI:10.1016/j.jclepro.2024.141824.

8.2 Internetové zdroje

- Asociace soukromého zemědělství. 2022. Co konkrétně by mělo být obsahem zákona o rodinných farmách? Available from <https://www.asz.cz/clanek/10003/co-konkretne-by-melo-byt-obsahem-zakona-o-rodinnych-farmach/> (accessed January 2023).
- Hosnedlová P. 2022. Rodinné farmy tvoří páteř evropského zemědělství, potřebují ale legislativní podporu. Ta se nyní hledá i v Česku. Available from <https://euractiv.cz/section/evropske-finance/news/rodinne-farmy-tvori-pater-evropskeho-zemedelstvi-potrebuji-ale-legislativni-podporu-ta-se-nyni-hleda-i-v-cesku/> (accessed January 2023).
- KLASA. 2018. Co je klasa? Available from <https://www.eklasa.cz/co-je-klasa> (accessed March 2024).
- Ministerstvo zemědělství. 2023. Národní dotace. Ministerstvo zemědělství. Available from <https://eagri.cz/public/web/mze/dotace/narodni-dotace/> (accessed February 2023).
- Ministerstvo zemědělství. 2022. Metodická příručka k podmínkám poskytování přímých plateb v České republice v roce 2022. Ministerstvo zemědělství. Available from https://eagri.cz/public/web/file/699548/Metodicka_prirucka_PP_pro_rok_2022_final.pdf (accessed February 2023).
- Ministerstvo zemědělství. 2021. Situační a výhledová zpráva. Ministerstvo zemědělství. Available from <https://eagri.cz/public/portal/-q342039---OEFwN1E5/situacni-a-vyhledova-zprava-puda-2021> (accessed March 2024).
- Ministerstvo zemědělství. 2021. Zelená zpráva 2020. Ministerstvo zemědělství. Available from https://eagri.cz/public/web/file/700907/ZZ20_V3_TEXT_07._07._2021.pdf (accessed January 2023).
- Ministerstvo zemědělství. 2016. M10 Agroenvironmentálně-klimatické opatření (AEKO). Ministerstvo zemědělství. Available from <https://eagri.cz/public/web/mze/dotace/program-rozvoje-venkova-na-obdobi-2014/opatreni/m10-agroenvironmentalne-klimaticke/> (accessed February 2023).
- Potravinář roku. Available from <https://www.potravinarroku.cz/> (accessed March 2024).
- Regionální potravina. O nás. Available from <https://www.regionalnipotravina.cz/o-nas> (accessed March 2024).
- SALSA. 2016. Understanding the role of small farms in Europe. International Institute for Environment and Development. Available from <https://www.iied.org/understanding-role-small-farms-europe-salsa> (accessed February 2023).
- Státní zemědělský intervenční fond. 2023. Rozvoj venkova. Available from <https://www.szif.cz/cs/szp23-rozvoj-venkova> (accessed January 2023).

9 Seznam použitých zkratk a symbolů

AEKO	Agroenvironmentálně-klimatické opatření
CC	Cross Compliance
cca	cirka, přibližně
DZES	Standardy dobrého zemědělského a environmentálního stavu
EFA	Ecological Focus Area - plochy využívané v ekologickém zájmu
EU	Evropská unie
EZFRV	Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova
FAO	Organizace pro výživu a zemědělství
ha	hektar
IPZ	Integrovaný systém produkce zeleniny
JZD	Jednotná zemědělská družstva
Kč	korun českých
LFA	Less Favoured Areas – méně příznivé oblasti
LPIS	Land Parcel Identification System - geografický informační systém (GIS)
mil.	milion
např.	například
PGRLF	Podpůrný a garanční rolnický a lesnický fond, a.s.
PPH	povinné požadavky na hospodaření
PRV	Program rozvoje venkova
tis.	tisíc
tzv.	takzvaně

10 Samostatné přílohy

10.1 Příloha č. 1 – Dotazník kvalitativního výzkumu

Demografické údaje

1. Jaké je Vaše nejvyšší dokončené vzdělání?
2. Jaký je Váš věk?

Specifikace farmy

3. Jak a kdy jste se k farmaření dostal/la?
4. Jaká je velikost Vaší farmy?
5. Jaké je Vaše zaměření?
6. V jakém systému zemědělství hospodaříte?
7. Co Vás motivuje nadále hospodařit?

Personální politika

8. Kolik rodinných příslušníků se podílí na chodu farmy?
9. Jaké jsou výhody a nevýhody práce s rodinnými příslušníky?
10. Máte další zaměstnance/brigádníky mimo rodinu?
11. Máte komu předat hospodářství či farmu?

Regionální politika Východních Čech

12. Jaký je zájem o Vaše výrobky?
13. Jste držiteli nějakého regionálního ocenění? Pokud ano, co vám tato ocenění přinesla?
14. Co přinášíte svému regionu?
15. Jaká jsou pozitiva a negativa regionu?
16. Zajímáte se o rozvoj svého regionu?
17. Kdo patří mezi Vaši největší konkurenci?
18. Jaké nástroje využíváte pro zvýšení konkurenceschopnosti?

Finanční politika

19. Pobíráte dotace? Pokud ano tak jaké?
20. Jsou dotace důležitým zdrojem příjmů pro zajištění ekonomické stability farmy?
21. Provozujete další podnikání mimo oblast zemědělství z důvodu zajištění ekonomické stability farmy? Pokud ano, uveďte jaké.
22. Domníváte se, že cena a kvalita surovin a výrobků ze zahraničí představují velkou hrozbu pro české zemědělství. Pokud ano, proč?
23. Jak vnímáte aktuální zvýšení cen vstupů?
24. Jste spokojen/a s výkupními cenami/prodejními cenami?
25. Jak zpeněžujete své výrobky/suroviny?

26. Je něco, co byste chtěl/a dodat?

10.2 Příloha č. 2 – Dotazník kvantitativního výzkumu

1. Jaké je Vaše pohlaví?
2. Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?
3. Kolik Vám je let?
4. Jaký je Váš statut?
5. V jakém oboru pracujete?
6. Znáte ve Vašem okolí nějakou rodinnou farmu?
7. Za jakým účelem navštívujete rodinné farmy?
8. Jak často navštívujete farmy?
9. Které produkty nakupujete u rodinných farmářů?
10. Kde nakupujete potraviny?
11. Kde nejčastěji nakupujete od rodinných farmářů?
12. Jaký je podle Vás největší přínos rodinných farem?
13. Jaká jsou podle Vás největší negativa rodinných farem?
14. Mají rodinné farmy dostatečnou propagaci?
15. Kdo je podle vás největším konkurentem rodinných farmářů?
16. Myslíte si, že jsou dotace pro farmáře důležité k zajištění ekonomické stability?
17. Myslíte si, že doplňkové podnikání (např. agroturistika, penzion) je pro farmáře důležité pro zajištění ekonomické stability?
18. Myslíte si, že rodinní farmáři jsou důležitou součástí regionálního rozvoje?
19. Myslíte si, že zvýšení cen vstupů (např. energie, pohonné hmoty) může pro rodinné farmáře představovat zásadní finanční problém?